

MODRA
OPTICA
LETO
IX

MODRAPTICA

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša Din 100.—. Posamezna številka Din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Ulica 29. oktobra (prej Rimska cesta) št. 1. Telefon 3163. št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 6. ŠTEVILKE

MAJ

France Vodnik: Ideja demokracije v književnosti

Tone Čufar: Gospod in ušivec

B. Borko: Iz pariških zapiskov

Ivan Rob: Iz romunske lirike

Razno

IDEJA DEMOKRACIJE V KNJIŽEVNOSTI

FRANCE VODNIK

Izmed vseh idej, ki gibljejo in oblikujejo današnje življenje, je gotovo najpomembnejša in najsilnejša — ideja demokracije. Osnova demokracije je v bistvu nazor o svobodi in enakosti vseh ljudi. Ta ideja, ki je zlasti v minulem stoletju vtisnila neizbrisno znamenje vsemu javnemu življenju, tudi danes še vedno živi v naši zavesti. Ker je v tej ideji izraženo predvsem načelo pravičnosti, ki tako ustreza čutu človeške narave, ni to nič čudnega. Bolj se moramo čuditi dejstvu, da je bilo treba toliko časa in bojov, preden je ta preprosta resnica prišla do splošne ljudske zavesti.

Te izjave ne more preprečiti dejstvo, da se danes za gesli demokracije mnogokrat skrivajo ravno nasprotno tendence, in prav tako ne pojav fašizma in komunizma, ki dejansko oba nasprotujeta demokratičnemu idealu: fašizem, ker prihaja v njem do izraza diktatura tako imenovane voditelja ali firerja, a komunizem kot diktatura mase, ki prav tako ni v skladu z demokratičnim naziranjem o svobodi posameznika, o svobodi človeške osebnosti.

A kaj je prav za prav demokracija? Beseda je grškega izvora — kar kaže, da sega borba zanjo že v stari vek — in pomeni toliko kot vlado ljudstva. Tako bi se na prvi pogled zdelo, da je demokracija v prvi vrsti političen pojem. Vendarle to ni tako. Razlikovati moramo demokracijo v širšem ali idejnem in demokracijo v ožjem ali političnem smislu. Osnova demokracije v širšem smislu je človeštvu prirojena in v Kristusovem evangeliju tudi kot nauk izrečena in poudarjena misel, da smo vsi ljudje enaki. Ta osnova bi bila tedaj idejna, duhovna in lahko bi rekli tudi svetovnonazorska. Danes, ko skorajda niti dva človeka nimata več istih nazorov o svetu, se zdi morda takšna trditev tvegana, nesprejemljiva ali pa celo popolnoma absurdna; a v resnici je osnova demokracije zavest o občestvu, zavest o bratstvu vseh ljudi. Bratstvo pa je možno samo na osnovi iste vere, istega naziranja ali pa vsaj na osnovi popolne tolerance ali strpnosti.

Toda ljudje ne živimo izključno le v duhovnem svetu idej, ljubezni in prijateljstva, marveč smo postavljeni v čas in prostor, to se pravi preprosto, da ne živimo v raj, ampak na svetu. Tu pa je vse duhovno združeno z materialnimi pogoji življenja. Tudi vsaka ideja prodira in zmaga tu samo v zvezi z gospodarskimi, socialnimi in političnimi razmerami. Te razmere so navadno v zvezi s tem, kar imenujemo z besedo oblast. Nosilec oblasti je že stoletja in tisočletja država oziroma tisti, ki državo predstavlja ali vlada. Državo pa vlada monarh ali vladar »po božji milosti«, kakor se po stari formuli imenujejo kralji in cesarji — ali samodržec, tiran, kakor so rekli nekdanji, oziroma voditelj ali firer, kakor pravimo danes. Lahko pa vlada državo tudi ljudstvo, ki kajpada izroči

oblast v roke predsedniku, kakor v republiki, ali pa tudi vladarju, kakor v parlamentarni monarhiji; tako se namreč imenujeta obe dosedanji obliki tako imenovane demokratične države. Le-tej pa ni nasprotna samo prej omenjena absolutistična država, marveč tudi nasprotna skrajnost, tako imenovana diktatura mase. Demokracija v političnem smislu pomeni torej — po današnjem pojmovanju — kar le mogoče veliko avtonomijo nasproti centralizmu.

Toda mi se na tem mestu ne bomo podrobneje bavili z demokracijo kot tako, torej z vprašanjem, kaj ona je; prav tako nas ne bo podrobneje zanimal njen sodobni položaj v svetu. Vprašanje, na katero bomo skušali na kratko odgovoriti v okviru pričujoče razprave, to vprašanje je: kako je ideja demokracije vplivala na književno ustvarjanje oziroma kako se ta ideja kaže v književnih delih.

Književnost je sicer samostojen življenjski pojav, svet umetnosti, podvržen svojim lastnim, to je estetskim zakonom, ki kot taki niso odvisni niti od idej, niti od nazorov, niti od družabnega reda. Toda kdor se je kdaj globlje in natančneje zamislil v ta svet, je nedvomno spoznal, da tudi književnost — kakor nobeno življenjsko področje — ni popolnoma ločena od ostalega življenja, marveč je z njim celo kar najtesneje spojena. Popolnoma upravičeno lahko rečemo, da je književnost, kakor tudi vsaka druga panoga umetnosti, slikarstvo, glasba itd. vedno hodila z roko v roki z vsem ostalim življenjem: idejnim, verskim, socialnim itd. Za to je najboljši dokaz zgodovinski razvoj sam. Leposlovna dela vseh časov so dokumenti življenjskih razmer, življenjskega naziranja in čutenja določene dobe. Umetnost je vedno izraz življenja. Njeni življenjski, vsebinski, idejni temelji so bili vedno podoba človeka, kakor je živel pod soncem in med stvarmi, nizek ali visok, dober ali slab, lep ali grd, podoba in izraz njegovega življenjskega nazora in čustva. Ljudje sicer odhajajo, a dela, ki jih je ustvarila umetnost, ostanejo kot žive priče njihovih minulih življenj, naporov in borbe, hrepenenja in iskanja, žalosti in veselja, porazov in zmag. Nič čudnega ni, ako je tudi demokratična ideja našla v književnosti izraza. Kako in v čem se to kaže, nas bo zanimalo v naslednjem.

Sodobni angleški pisatelj Chesterton (umrl l. 1936.) se vprašuje v svoji knjigi o Karlu Dickensu: »Zakaj nimamo danes velikih ljudi?« Na to vprašanje odgovarja nekako takole: »Nimamo jih zaradi tega, ker izgublamo preveč časa za to, da jih iščemo. Podobni smo grškemu filozofu, ki je z lučjo v roki iskal pravičnega človeka, a mu ni prišlo na um, da bi to postal on sam.«¹ Ta zmota, Diogenova prav tako kakor naša, izvira po mnenju angleškega pisatelja od tod, ker se vse premalo zavedamo dvojnosti človeške narave, ki more biti dobra ali slaba. Tudi v človeku razbojniku, zločincu ali grešniku tli iskra božanske človečnosti; ali, kakor bi rekel naš Ivan Cankar: na dnu smo si vsi ljudje bratje. Ta misel, ki je resda obšččloveška, je bila dosedaj v zgodovini najjasneje in najmočnejše poudarjena nedvomno v evangeliju, ki je veselo oznanilo v svobodi slehernega, tudi najmanjšega človeka: »Vsi ljudje so enaki pred Bogom.« V teh besedah evangelija ima ne le samo svoje načelno potrjeno, marveč

¹ Glej l. poglavje z naslovom »Dickens in njegov čas«.

dejansko tudi svoj zgodovinski izvor ideja demokracije.² In vendarle je moralo preteči mnogo stoletij, preden se je ta krščanska ideja svobode in enakosti — ki pa so jo spoznali tudi že nekateri misleci in umetniki starega veka — mogla uveljaviti v kulturi, politiki, gospodarstvu, književnosti itd. Vzrok za to je v prvi vrsti v tisti dvojnosti duhovnega in materilanega sveta, katero sem omenil v začetku in zaradi katere se ideal človeške svobode in enakosti tako počasi uveljavlja v družbi, ki je organizirana v države. Pred nastopom krščanstva je država — ki je imela po navadi tudi svojo državno vero, n. pr. egipčanska, grška in rimska država — zahtevala človeka izključno le zase, kakor to vidimo še danes v nekaterih modernih državah, n. pr. v Nemčiji ali Rusiji, sploh v tako imenovanih totalitarnih državah.³ Krščanstvo pa je — po besedah dr. Borisa Furlana — »razbilo enotnost človeka in državljana. Nasproti antični državi, ki si je osvajala vsega človeka, propoveduje krščanstvo svobodo vere in vesti ter nastopa zoper vsemogočno posvetno oblast kot zaščitnik malih in tlačanih, ponižanih in razžaljenih. Ta svoboda vere in vesti — pravi⁴ —, ki jo je oznanjevalo prvo krščanstvo, je izvor vseh kasnejših političnih svoboščin.« Zdaj tudi lahko razumemo, zakaj se je borba za idejo enakosti in svobode, torej borba za idejo demokracije prenesla z etičnega na politično bojišče in postala predvsem borba državljanov za socialne in politične svoboščine. Ne bomo tu zasledovali te borbe od začetka do danes, kako se je vršila v starem in srednjem veku. Toda kakor je bila antična država zgrajena na suženjstvu, prav tako se je zlasti v poznem srednjem veku razdelila družba na plemenito gospodo in tlačane. To krivično razmerje, ko se je na eni strani šopirilo bogastvo in je na drugi strani kričala obupna beda, se pred nastopom denarnega gospodarstva ni tako čutilo, zlasti še, ker ga je deloma omiljevala resnična vernost srednjeveškega človeka,⁵ a ga hkrati zakrivalo tudi takratno tesno razmerje med cerkvijo in državo, ki je imelo poleg dobrih tudi slabe posle-

² Prim. K. Čapek: Pogovori s T. G. Masarykom, str. 301.

³ To dejstvo se prav dobro vidi n. pr. iz ene najpomembnejših grških tragedij, iz Sofoklejeve »Antigone«. Ideja »Antigone« je naslednja: Dekle Antigono, ki je kljub kraljevi prepovedi pokopala svojega brata Polinejka, ki je padel v boju zoper rodno mesto, to dekle kralj zaradi tega obsodi na smrt. Z njo hoče umreti tudi sestra, ki pa ni kriva in jo Antigona tudi zavrne. Zanjho prosi, zaman seveda, zaročenec Haimon, kraljev sin, ki zato obupa. Antigono, ki do konca veruje v to, da je bila njena človeška dolžnost, pokopati svojega brata, pa najsi je zagrešil zločin — Antigono zapro v skalnat grob, da bi tam umrla. A kralju je vedež medtem prerokoval zlo: nekdo iz kraljeve družine bo umrl. Kralj se boji, zato hoče osvoboditi Antigono. Toda prepozno: tedaj že pride vest, da je kraljev sin Haimon mrtev. Iz žalosti se usmrti tudi kraljica. — To je ob kratkem zgodba te tragedije, ki nas hoče prepričati o visoki vrednosti vsega človeškega. So — nam govori Sofoklej v svoji tragediji — stvari in pravice v našem življenju, ki jih ne more gaziti in prepovedati nihče, tudi država ne. Pravica človečanstva je najvišji zakon, tako govori Sofoklej, eden izmed prvih glasnikov *demokratične* ideje v starem veku in tako najbrž prvi literarni tvorec, v čigar delih je ta ideja našla izraza. In v resnici: Sofoklej je živel v 5. stoletju pr. Kr, ko je Grška za Perikleja tudi v politiki ustvarila demokracijo ali ljudovlado. In v tem, da je z vsebino svojih del oznanjal zlasti veliko vrednost človeka poedinca, je bil odsev svoje demokratične dobe.

⁴ Glej Sodobnost 1933, str. 538.

⁵ Za zgled navajam n. pr. srednjeveško krščansko duhovno igro, ki nas kljub razliki stanov, ki je značilna za ono dobo, opozarja na evangeljsko misel, da smo vsi ljudje enaki pred Bogom. Najmočnejši izraz tega prepričanja imamo v znani moraliteti »Slehernik«, kjer nam že naslov razodeva tisto skupnost, v kateri izginejo vse socialne razlike.

dice. To se je pokazalo zlasti v novem veku, ko sta kmečki tlačan in meščan vse huje čutila na sebi breme fevdalnega družabnega reda, v katerem je bil socialno in politično svoboden prav za prav edinole plemiški stan. Borba za idejo demokracije dobi sedaj, v novem veku, posebno izrazito obliko ter se pokaže najprej v kmečkih uporih zoper graščake tlačitelje. Največji prodor demokratične ideje v zgodovini družbe pa pomeni doslej francoska ali tako imenovana meščanska revolucija konec 18. stoletja, ki je poudarjala prav enakost vseh ljudi in sicer ne samo enakost v moralnem smislu, marveč tudi enakost v socialnem in političnem smislu. Gesla francoske revolucije so bila: svoboda, bratstvo, enakost. Nekdanji fevdalni podložnik in plemiški tlačan je postal sedaj neodvisen meščan in enakopraven državljan. Medtem ko so prej odločevali privilegiji stanu, naj se odslej, tako je razglašala revolucija, dá prosta pot osebnosti in njenim sposobnostim. Te ideje so našle n. pr. v politiki izraza v parlamentarni državi, zlasti v republiki, in v enaki volilni pravici, a socialno v gospodarskem liberalizmu. Kajpada se moramo dobro zavedati, da pomenijo uspehi francoske revolucije le relativen napredek, to je v primeri z razmerami v prejšnjih dobah. Kdor bi se še dandanes brezpogojno navduševal za francosko revolucijo, bi bil popolnoma podoben tistemu, ki še danes vidi v nji samo strahote, ki so jo spremljale. Ne smemo namreč zamenjati ideje demokracije z neko določeno zgodovinsko obliko njeno, v kateri je našla izraza. Danes je meščanska demokracija v težki krizi oziroma se je izrodila v oblike, ki pravemu duhu demokracije naravnost nasprotujejo. Danes občutimo n. pr. kapitalizem, ki ga je rodila gospodarska svoboda meščanskega razreda, prav tako kot breme, kakor je nekoč tlačan občutil tlako in desetino, ako ne še huje. Zaradi krize meščanske demokracije pa ideja demokracije ni še odpovedala, kakor mislijo nekateri, saj smo prej videli, da je ta ideja v bistvu ideja o enakosti vseh ljudi. Ta misel pa ne more umreti in bo kljub sodobnemu zastoju oziroma reakciji nedvomno doživela nov preporod, kakor smemo sklepati iz njenega dosedanjega razvoja.

Prav tako kakor na politiko, gospodarstvo in ostalo javno življenje pa so vplivale nove ideje tudi na *literaturo*, kjer je zavladovalo mnenje, da so vsi ljudje v enaki meri zanimivi in vredni opisa. Zakaj vsak človek je lahko tragičen ali komičen, in to je tisto, kar zanima umetnika, ne pa stan. Isti Chesterton, ki smo ga bili omenili že poprej, pravi, da ni v ničemer toliko tragičnega kakor v dejstvu smrti in v ničemer več smešnosti kakor v dejstvu, da ima vsak človek dve noge. In to je nekaj, kar imajo vsi ljudje brez razlike. Vsaka smrt je veličastna; in humor vzbuja, če na primer komu veter odnese klobuk, pa bodisi kdorkoli, preprost človek ali dostojanstvenik, kralj ali berač, oziroma v tem primeru še bolj. Prav v tem dvojnem življenjskem elementu — tragičnem in komičnem — moramo videti umetniško priliko demokratične ideje o enakosti vseh ljudi.

Tako pojmovana ideja demokracije je našla izraza prav tako v romanu kakor v noveli, ki ju moramo šteti za najznačilnejšo obliko novejšje književnosti. Toda isto moremo zaslediti tudi v pesmi in moderni drami.

Namesto epov o življenju junakov, predvsem kraljev, knezov, vitezov in voditeljev, ki pa so bili pogosto resda le simbolna poosebljenja narodov in zemelj in časov, namesto vseh teh izrednih, ako ne kar božanskih bitij, na pol mitičnih junakov (herojev) se sedaj odpro v književnosti

vrata brezimnim posameznikom ter njihovim individualnim zgodbam in usodam. Preprosti ljudje, ki so nekdanj v klasičnih epih in dramah živeli le kot brezimni atomi v množici, ki je spremljala z glorio obdane heroja — ti preprosti ljudje postanejo sedaj sami »junaki« novele, romana ali drame.

Ta prehod se vrši dejansko skozi vsa stoletja novega veka izza renesanse, odkar se je vsebolj poudarjala vrednost človeka posameznika, zlasti tudi človeka nižjih socialnih plasti. Najznačilnejši za ta prehod je morda znameniti roman »Don Kihot«, delo španskega pisatelja Cervantesa iz dobe okrog leta 1600. Ta roman, ki je preveden tudi v slovenščino (Slovenska Matica), se sicer da tolmačiti na več načinov: literarno-zgodovinsko kot parodija na takrat modne viteške romane, ali pa tudi globoko filozofsko in simbolično kot podoba idealizma in materializma, dveh strani človekove narave, ki sta upodobljeni v obeh glavnih junakih, vitezu don Kihotu in njegovem oprodi Sanču Pansi. A prav tako je nedvomno pomen tega romana tudi ta, da se oddaljuje od dobe, ko je bilo plemstvo vse in nižji sloji nič. Podoba Sanče Panse, človeka iz preprostega ljudstva, odločno kaže, da ideja demokracije ob začetku novega veka že stopa v književnost.

Isto kaže n. pr. tudi primer iz dubrovniške literature. V mislih imam pastirsko igro Iva Gundulića z naslovom »Dubravka«. Pesnik slavi sicer v prvi vrsti »lepo, drago in sladko svobodo, dar, ki nam je v njem višnji Bog podelil vse dobrine.« Vendar že dejstvo, da v igri nastopajo pastirji kot predstavniki preprostega ljudstva, a še bolj dejstvo, da ti pastirji razpravljajo o razredni enakosti, da so vile kot simboli dubrovniških plemkinj naslikane kot razsipnice, jasno razodeva obraz nove dobe. Vse to nam postane razumljivo, če pomislimo, da je delo nastalo — v republiki, ki smo jo prej spoznali kot eno izmed oblik demokratične države.

Zlasti pa velja to za književnost 19. stoletja, ko je dosegla ideja demokracije svoj najvišji vrh v dosedanem razvoju družbe. Pisatelji Dickens in Balzac, Flaubert in Zola, Hugo in Manzoni, Tolstoj, Maupassant, Dostojevski, Prus, Gorki, Cankar: sama imena, v katerih je demokratična ideja slavila svojo največjo zmago s tem, da so ti pisatelji dvignili v svet umetnost preprostega človeka, človeka iz množice, iz ljudstva. Gotovo vsi poznate velike romane tega stoletja: Balzacovo Človeško Komedijo, Dickensovega Oliviera Twista ali Davida Copperfielda, Flaubertovo Gospo Bovaryjevo, Zolajev Germinal, Hugojevo Cerkev naše ljube Gospe v Parizu, Manzonijeva Zaročenca, Tolstojevo Vojno in mir ter Ano Karenino, Dostojevskega Ponížane in razžaljene ter Brate Karamazove, Maupassantove novele in črtice, Prusovega Faraona, Gorkega Mater, Cankarjevega Hlapca Jerneja itd. Kakor je v politiki zmagala splošna volilna pravica, tako je v književnosti zmagalo načelo, da je življenje slehernega človeka za umetnika enako pomembno. Če kakšen človek, ki se je rodil v tem stoletju demokracije, ni opisan v romanu, povesti, noveli, drami, se to ni zgodilo zato, ker ne bi bil prišel v poštev, marveč zato, ker ta človek pač »ni našel svojega avtorja«. Zakaj sleherni človek nosi v sebi snov vsaj za eno povest, roman ali dramo — namreč svoj lastni življenjepis.

Če si ogledamo monumentalno galerijo povesti in romanov, ki so nastali v 19. stoletju in še danes vedno nastajajo, vidimo, da je njihova značilnost prav v tem, da njih osrednji motiv tvori človeška osebnost.

Vse drugo je opisano navadno le v zvezi s to osrednjo postavo. Tudi prirodo gledamo v teh romanih z očmi tega junaka, enako pa čutimo tudi vse ostalo življenje z njegovim srcem.

Osebnosti, bodisi vsaka zase, bodisi v razmerju druga z drugo: to je poglavitna vsebina v delih moderne književnosti. Celo tako velike ideje, kakor so religiozne, politične ali družabne ideje, se kažejo v njih predvsem po tem, kako delujejo, se bore, zmagojujejo in padajo v srcu in v življenju posameznega človeka. Ta poudarek se večkrat kaže že v naslovu, ki kaže na junaka, kakor: *Oliwer Twist*, *Oče Goriot*, *Gospa Bovaryjeva*, *Ana Karenina*, *Martin Krpan*, *Hlapec Jernej*, *Ovčar Marko*, *Dekla Ančka*, *Plebanus Joannes*; nasprotno pa naslov večkrat poudarja idejo skupnosti bolj nego posameznika, na primer *Izseljenci*, *Težaki*, *Tlačani*, *Kmetje* itd.

Če beremo romane *Dickensa*, *Turgenjeva*, *Reymonta*, *Dostojevskega*, *Gorkega*: ali se nam ne zdi, kakor da smo stopili v sredo resničnega, vsakdanjega življenja, da je to isto živo vrvenje, da so to isti preprosti ljudje, ki jih vsak dan srečujemo v svojem življenju? Ta leposlovna dela so v resnici samo podoba resničnega življenja. V njih zato nastopajo predstavniki najrazličnejših, z eno besedo vseh stanov. V njih srečujemo umetnike in delavce, kmete, lovce, ribiče, študente, perice, trgovce, vojake, berače, skratka vse ljudi brez razlike, prav kakor je to — kajpada za naše slovenske razmere — tako plastično povedal *Oton Župančič* v svoji »Kovaški«:

Vsi: — črnici rudarji iz Idrije, iz Trbovelj,
iz plavžev gorenjskih, iz Kaplje, iz Borovelj,
od Nabrežine beli kamenarji,
devinski opaljeni ribarji,
polnagi nosači iz luke tržaške — četa,
kot da kiparju ušla je izpod dleta —
vi, sključeni tkalci od stativ, strojarji
smrdljivci, zaviti v čresla ostri duh,
vi mlinarji, ki nam meljete kruh,
zidarji iz Renč, mizarji šentviški, Solkanci,
drvarji po šumah, šoto vozeči Ižanci,
ti, mož, ki orješ in seješ, se družno z volom potiš,
ti štajerski viničar, ki nam vince mediš,
ti, s svincem v pljučih, z očmi gasnočimi stavec,
v vrtince mirno zroči savinjski plavec,
Vipavec brbljavi, zamišljeni briški kolon,
vsi, ki poznate otiske zapestnic — spon ...

In ker so nam vsi ti ljudje podobni po svojem načinu mišljenja in čutenja, najdemo vedno v njih tudi sebe, svoje življenje.

Nekoč, v starih klasičnih epih in tragedijah, celo še v *Shakespeareovih* dramah, so nastopali večinoma le heroji, kralji, nevsakdanji ljudje. Danes je to popolnoma nasprotno. Le pritrčiti moramo besedam tistega sodobnega pisatelja, ki pravi: Laže je kameli priti skozi uho šivanke kakor velikemu človeku v svet moderne umetnosti. To je načelo demokratične književnosti. Ravno prepričanje, da je v tako zvanih »majhnih« ljudeh resnična, prava človekova podoba, je nagnilo pisatelje do tega, da ne iščejo junakov za svoja dela nič več med izjemnimi postavami, med iz-

branci človeštva, marveč sredi med ljudstvom, celo v najnižjih plasteh. Moderni pisatelj ljubi »ponižane in razžaljene«, kakor pravi Dostojevski, išče »Bedne« kakor Hugo in tiste, ki so »na dnu«, kakor Gorki. In Ivan Cankar je isto izrazil z besedami: »Življenje se drami v nižavah, ki so spale.« Tako se je moderni pisatelj, išoč novih možnosti za življenje, približal človeku, v katerem je našel mnogo novih, doslej prezrtih možnosti. Nasproti poveličevanju junaka stopi sedaj v življenje in v književnost junaštvo dela, nasproti plemiču mešan, delavec in kmet. Tudi družabno težišče, ki se javlja v književnih delih kot okolje, se premakne iz plemiških dvorcev v mesto in vas, mali človek začanja dobivati svojo vrednost. Zato moderni pisatelj v svojih delih najrajši slika ravno te male ljudi, vse tiste, ki sta jih kakorkoli udarila usoda in življenje, ter jih oblikuje s čudovito silo srca. Bodi kmet ali delavec ali berač, vseeno: moderni pisatelj te zaradi tega ne ceni nič manj kakor faraone ali cesarje ali duceje. Bodi Napoleon ali hlapec Jernej, zanj si pomemben samo z vidika človečnosti. V tem se ravno kaže ideja demokracije, ki pomeni enakost vseh ljudi. V tem pa se kaže tudi prepričanje o prvenstveni vrednosti občečloveškega, ki se odkriva v vsakem človeku. Modeli, ki jih je pobral na cesti, v tovarni, v rudniku, na polju, v meščanski ali kmečki hiši ali v delavski bajti — ti modeli so pisatelju večkrat celo simboli vseobče človeške narave. To je klasično formuliral Ivan Cankar v uvodu k »Podobam iz sanj«, kjer govori o delu umetnika. On ve, pravi, da je ob tistem času, ko je blodil po hramih in stopnicah svojega srca, hodil obenem s prižgano lučjo po zaklenjenih svetiščih svojega bližnjega, vsakega in vseh. On ve, da so si v tistih globočinah vsi ljudje bratje ... On ve, da bi se kakor od pepela zgrajene sesule stene med njimi, če bi se kdaj le za hip spogledali iz dna. Pred hišo je semenj; tam so barantachi, mešetarji, cigani, tatovi, od vseh strani in na vse strani brizga pohlepnost, škropi zavist, pljuje sovraštvo. Kadar pa je semenj pri kraju in se barantachi, mešetarji, cigani in tatovi zaklenejo vsak v svojo bajto, v tisto pravo, ki je sto klafter pod semanjo zemljo, takrat — jih ni več; en sam človek je; in ta človek je visok v svojih mislih, plemenit, brez zlega in hinavščine v svojih čustvih, čist, nesebičen, brezmejno vdan v svoji vesoljni, vsako božjo stvar tesno objemajoči ljubezni.

Te besede nam razodevajo isto, kar je izjavil Chesterton: da tudi v razbojniku, zločincu ali grešniku tli iskra božanske človečnosti. Odkrivajo pa nam te besede eno izmed osnovnih potez današnjega demokratičnega pisatelja: humanost in nam hkrati kažejo pot do nje: če hočeš najti skupnost, občestvo, bratstvo, se moraš skloniti k posameznemu človeku, k brezimnemu človeku iz množice, in ga dvigniti na višino človečnosti. Bolje bi se ideja demokracije ne mogla izraziti. Tu sta se v harmonični skladnosti strnili obe skrajnosti: zavest o svobodi slehernega poedinca in priznanje ideala bratstva, kar izključuje tisto veliko nevarnost, ki je skrita — kot bomo še videli — v ideji demokracije, ki daje posamezniku svobodo: namreč nevarnost neomejenega, asocialnega individualizma. A ne le odnos ustvarjajočega umetnika, tudi odnos čita-jočega občinstva do del književne umetnosti se je s prodorom demokratične kulture bistveno spremenil. Tehnična sredstva, ki so šla z roko v roki s tem razvojem, razne iznajdbe kakor tisk so omogočile v tej dobi veliko popularizacijo književnosti. Pomagala sta zlasti šolstvo in splošna izobrazba, do katere je imel sedaj sleherni dostop, medtem ko so bila

prej bodisi iz gospodarskih razlogov bodisi vled stanovskih in razrednih privilegijev odprta vrata v duhovni svet kulture samo izbrancem, tako zvanim gornjim desetim tisočem. Zdaj pa je postala umetnost branja in pisanja nekaj splošnega. In medtem ko so včasih le po gradovih uživali sadove umetnosti, so sedaj v mestih in tudi po vaseh nastale čitalnice, knjižnice. Tako sta se sedaj našla književnik-umetnik in bravec, s čimer je književnost poleg svojega umetniškega pomena postala tudi izredno važen in pomemben socialen činitelj in napredna sila v razvoju ideje demokracije. Duh, ki se iz te umetnosti zrcali, more v največji meri dvigniti tako socialno kakor etično zavest človeštva. Saj smo slišali, da so junaki teh književnih del tipi iz malega in srednjega sveta, predstavniki resničnega ljudstva, posameznih njegovih plasti in tako nosilci socialnih, etičnih, religiozних idej, ki spe v njem. Vsi vemo, kakšen vpliv ima na nas močno umetniško delo: v knjigi se približamo drugemu človeku, se z njim razgovarjamo; z njim se veselimo, z njim sočustvujemo, z njim trpimo. In najsi so ti junaki morda idealizirani — kajti umetnost je resničnost, toda ovita s tančico lepote — kljub temu se nam prav iz njihovih podob odkrije življenje večkrat bolj resnično, kakor bi zmogli to dojeti v življenju sami, brez umetnikove pomoči, to je brez knjige. Bodisi osebno, notranje življenje, čustva, misli, upanja, razočaranja, bodisi pojavi iz vnanjega sveta, ki nas obdaja, ljudje, ki žive okrog nas in z nami, priroda, rastline in živali: vse to vidimo večkrat ne samo lepše, marveč tudi silneje prikazano v lepi knjigi, kakor pa so zmožne odkriti naše lastne oči, naši lastni čuti.

Vse to, kar smo doslej slišali o vplivu demokratične ideje na književnost, je pozitivnega značaja in pomeni napredek. Ne da se tajiti, da je ta umetnost, ki je namesto nekdanjih tipov oblikovala posamezne osebnosti, žive značaje, pomenila veliko obogatitev v psihološkem in tudi estetskem pogledu. Toda ne smemo pozabiti, da je ideja demokracije poleg gesla o enakosti proglasila tudi geslo o svobodi in bratstvu. Prav v tem pa je skrita dvoreznost te ideje. Zakaj možno je izvajati samo eno geslo na škodo drugega. Dejansko je demokratična doba rodila prave pravcate izrastke skrajnega, neomejenega individualizma ter ustvarila tako tip človeka, ki zanikuje družabno in socialno vezanost, sleherno skupnost. Jasno je, da takšna neomejena svoboda pomeni zanikanje enakosti, a še posebno tudi zanikanje bratstva, ki naj bi bilo najvišji cilj demokracije. To se jasno vidi tudi v književnostnih delih. Pri tem ne smemo misliti samo na skrajne primere neredko tudi umetniško malo vredne književnosti, n. pr. na razne kriminalne, pustolovske, ljubavne in podobne romane, za katere je v prvi vrsti značilna le bujna fabulistika, ki si izmišlja zgodbo zaradi zgodbe. Ni dvoma, da je z individualizmom vedno združena velika nevarnost larpurlatizma, umetnosti zaradi umetnosti. A še na nekaj drugega je treba opozoriti. Rekli smo že, da je dejanje v delih moderne književnosti po vplivu demokratičnega naziranja o enaki pomembnosti vseh ljudi ter o važnosti sleherne človeške osebnosti navadno ne le zvezano z usodo glavnega junaka, marveč celo odvisno od njegovega značaja. Tudi če nastopa v noveli, romanu ali drami več oseb, ne nastopajo kot »množica«, marveč vsaka zase kot osebnost, torej kot individualni »junak«, čigar subjektivni svet se zdi pisatelju najvažnejši. Tudi če upoštevamo samo največje pisatelje te dobe, kakršni so Dickens, Balzac, Stendhal, Tolstoj, Flaubert itd., je v njihovih delih poudarek navadno

na usodi individualne osebe, n. pr. Ane Karenine ali gospe Bovaryjeve. To, kar tvori prav za prav zgodovino, razvoj družabnih dogodkov, je v teh romanih navadno samo časovno ozadje, ki pač vpliva na dejanje, a le v postranskem smislu. Vojne, revolucije, znanstvena odkritja, pogin ali nastanek držav, vse to se upošteva navadno le, kolikor je v zvezi z življenjem in usodo individualnega junaka. Seveda nekateri pisatelji zelo poudarjajo prav to sociološko stran in opisujejo junaka le kot del velike družabne celote, s katero je neločljivo in usodno zvezan. A koliko več je del, ki nam opisujejo le tako zvano »privatno« življenje, življenje domače sobe, zakonske spalnice, osebnega zatišja in podobno.

Junaki skorajda v vseh teh delih so po večini anonimni, imenovani Iks ali Ypsilon. Prav tako se dejanje godi navadno v izmišljenem kraju. Vse to kljub temu, da je pisatelj svoje osebe morebiti opisal po živih modelih in dejanje posnel po resnični zgodbi. Prav ta fiktivnost je najbolj značilna poteza večine teh književnih del. Z umetniškega vidika te fiktivnosti, bodisi da nam ustvarja iluzijo »romantične« ali pa iluzijo »realistične« povesti ali drame, ni mogoče izpodbijati; saj vemo, da je bila domišljija od nekdanj najmočnejša vzmet umetniškega ustvarjanja, in prav tako tudi, da »resničnost« v umetnosti ni isto, kar »resničnost« v življenju. To potrjujejo in dokazujejo ravno mnogi zgodovinski romani, ki pa so to le po svoji fabuli ali zunanji zgodbi, a sicer večkrat v tej zgodovinski podobi le še močnejše poudarjajo tudi sodobnega duha. Ravno nekatera zgodovinska dela iz dobe, katero imamo na umu, so v tem pogledu značilna. Vzemimo n. pr. roman Victorja Hugoja »Cerkev naše Ljube Gospe v Parizu«. Roman slika dobo, ki je pripravljala francosko-revolucijo, a vendar ni le slika davne preteklosti, marveč budi tudi v sodobnem bralcu podobno nastrojenje. Ali pa »Faraon« poljskega pisatelja Prusa, v katerem nam riše bedo egipčanskega ljudstva pod faraoni, a nam hkrati daje tudi podobo življenja svojega časa: delo, ki se je rodilo pod pritiskom ruskega absolutizma, je eno najznačilnejših del z izrazito demokratično idejo. Ali pa zgledi iz naše književnosti: Pregljevi »Tlačani«, ki rišejo kmečke punte, in prav tako Aškerčeva »Stara pravda«, znani ciklus pesmi o bojih Matija Gubca in njegove dobe zoper plemstvo, nista le objektivni zgodovinski sliki, temveč izražata tudi pisateljevo demokratično naziranje. Isto moremo reči tudi o »Martinu Krpanu« Frana Levstika, ki ga pisatelj riše z vsemi simpatijami prepričanega demokrata, medtem ko je avstrijski dvor prikazan nasprotno v precej smešni luči.

A nekaj drugega je, kar je v tej zvezi treba poudariti. Medtem ko ta fiktivnost varuje književnost pred preveč grobo aktualnostjo, zlasti pred dnevno tendenco, je pa v tem vendarle velika nevarnost, da namreč književnost izgubi stik z življenjsko resničnostjo. Zato so nekateri pomembni sodobni pisatelji začeli opisovati v svojih delih resnične ljudi svojega časa in sicer s pravim ali le slabo prikritim imenom. Tako n. pr. angleški pisatelj Wells v svojih spisih »Medtem« in »Svet Viljema Clissolda« omenja nekatere angleške državnike s pravim imenom. Tudi v novejši poljski literaturi je izšel roman z naslovom »General Barč«, v katerem vsakdo lahko spozna bivšega maršala Pilsudskega. Tudi v romanu Axela Muntheja »San Michele« nastopajo ljudje z resničnimi imeni. Iz naše slovenske književnosti pa naj omenim Mencingerja (»Moja hoja na Triglav«) in Preglja (»Usehli vrelci«).

Tako so pisatelji tudi v delih s sodobno snovjo uveljavili načelo, ki je bilo sicer znano in upoštevano le v zgodovinskih delih⁶. Ta svoj korak utemeljujejo s temeljnim demokratičnim argumentom: če je v parlamentarni državi dovoljeno po načelu enakosti in svobode obravnavanje ali celo javna kritika kogarkoli si bodi, zakaj bi bilo isto zabranjeno pisatelju-umetniku? Moderna književnost naj ne opisuje samo ljudi kot tipe oziroma kot predstavnike raznih stanov, n. pr. študente, delavce, berače, kmete, a tudi ne samo kot anonimne osebnosti, torej junake z izmišljenimi imeni, temveč resnične ljudi z njihovimi praviimi imeni. Ne da se tajiti, da je s tem naziranjem dosegla demokratična ideja v književnosti svoj vrhunec. Drugo pa je seveda vprašanje, kje se v teh umetniških biografijah, kakor bi lahko imenovali te vrste književna dela, začena oziroma kje se neha meja med resničnostjo in umetnostjo?

GOSPOD IN UŠIVEC

TONE ČUFAR

1

Vlado Graseli, najbolj gosposki jetnik v skupni celici na koncu hodnika, je bil zanimiva, skrivnostna prikazen. Pri jetnikih je takoj zbudil pozornost. Bilo jih je okrog trideset. Čepeli so po tleh, največ ob zidu kakih pet metrov dolge in nekaj čez tri metre široke sobe. Nekateri so tudi stali. Orožnik je odprl vrata, jezno pogledal in trdo zaklel.

»Na svoja mesta!«

Večina stoječih je počenila, še predenj je kaj zinil. Tišina. Vlado je nerad prestopil prag. Bil je pravo nasprotje razcapanih, zamazanih in največ pokvečenih, prihuljenih postav: visok, nad vse lepo raščen, ožgan v obraz, z valovitimi lasmi in v čisti, elegantni obleki. Orožnika je minila potrpežljivost, nagnal ga je naprej in zaloputnil vrata.

Iz mrke množice arestantov se je dvignil močan fant, sobni starešina Rajko. Pokazal je na vrata in negotovo zapovedal:

»Sezujte čevlje! Tam je prostor zanje.«

Vlado se je ozrl okrog sebe. Na eni strani vrat je stala okrušena posoda za pitno vodo, zraven nje zamazana pločevinasta čaša; a na drugi strani kup najrazličnejših švedrov, opank in nekaj dobrih čevljev. Vlado se ni sezul.

»Če smo vsi bos, naj bo še on!« se je oglasil nekdo pod oknom.

Mnogi so pritrdili in čakali, kaj bo storil starešina. Med njimi je bil šele nekaj dni. Na zapore se je dobro spoznal. Cenil je starešinsko čast in se je brž dokopal do nje. Lahko je komandiral nad vsemi, odrejal pospravljača sobe, kupoval za vse cigarete in pičle priboljške, mešetaril z oblekami in delal tiste male dobičke, ki so možni celo tam, kjer manjka

⁶ To prizadevanje je našlo izraza zlasti v danes zelo razširjenih umetniških biografijah, kakor so n. pr. Mauroisjevo »Življenje Shelleya«, Mauriacovo »Življenje Jeana Racinea«, Zweigov »Marija Antoinneta«, Ludwigov »Napoleon«, Timmermansov »Peter Bruegel«, Irvinga Stonea roman o življenju van Gogha z naslovom »Sla po življenju«, Pregljev »Šmonca«, Ilke Vaštetove »Roman o Prešernu«, Fr. Albrechta »Zadnja pravda«, ki nam prikazuje življenje Frana Levstika, in še cela vrsta drugih del.

čikov in je košček sira že velik priboljšek. Ni se mu bilo dobro zameriti. Pred gosposkim človekom je odpovedala njegova korajža. Morda je vohal koristi in si ni maral podreti mostu do njih.

»Povsod na svetu je dvojna mera,« je zagodrnjal upognjen in suh rudar, ki je odgonsko potoval v rojstno občino. S starešino sta si bila kakor pes in mačka. Sprva se mu ni pokoril, a Rajko ga je ukrotil z nekaj krepkimi udarci. Poslej je moral vsaj vsak drugi dan ribati kiblo.

Starešina se spričo gospoda ni menil za njegovo godrnjanje. Odrinil je nekaj ljudi, da bi Vlado lahko sedel. Gospod je pa odkimal. Večkrat je pokukal skozi lino v vratih, se poslanjal na podbojih in ko se je že dobro utrudil, si je poiskal edino mesto, ki je nekako odgovarjalo sedežu. Na pločevinasti posodi v kotu je prečepel dolge ure in si tiščal robec pod nos. Ko so nekatere prijele naravne potrebe, je šele spoznal, kam se je posadil.

Jetniki so se pomenkovali in tudi njega zvalili iz molka. Pozanimal se je za navade v zaporu. Najbolj ga je skrbelo, da ne bo ostrižen. Svetovali so mu, naj se prikrije. Neprestano si je gladil lepe kodre. Zanimal ga je način zaslíševanja. Jetniki so mu vedeli povedati različne zgodbe, da se je kar zamislil. Spraševali so ga, zakaj je cepnil med nje, pa niso zvedeli nič določenega.

»Iz Švice je prišla nekakšna tiralica za mano,« je govoril zviška. »Pri stricu sem zvedel zanjo, se takoj pripeljal sem, da poizvem, kako in kaj, pa so me pridržali. Sam sem radoveden, kaj hočejo.«

»O, boste že zvedeli, ni se vam treba bati,« ga je dvoumno potolažil Rajko.

V celici se je stemnilo. Orožnik je od zunaj prižgal luč, odprl vrata, da so natočili vode, zaukazal mir in spet zaklenil. Jetniki so se zleknili po tleh, kakor je kdo vedel in znal. Vlado je sezul čevlje in se nerad spravil med nje. V počasnih nočnih urah je semintja zadremal, počitka mu pa trde deske niso dale. Vse ga je bolelo. Z obračanjem si ni nič pomagal. Če se je dvignil, so speči sosede raztegnili ude in mu zavzeli prostor.

Proti jutru je kazalo, da bo trdno zaspal, a so nagnali v sobo nove aretirance. Legli so vse križem. Tudi na Vlada se je zvalil smrdljiv dedec. Nič se ni zmenil za njegove ugovore. Kmalu je zagrčal. A dva druga pijanca sta rogovilila toliko časa, da ju je Rajko pošteno namlatil. Vlado je prišel ob spanec, starešini je potožil, da ga skrbe prihodnje noči, in mu ni verjel, da se bo kmalu vsemu privadil.

»Ej, če ljudje prestanejo po deset, po dvajset let v ječah,« je menil starešina, »tudi vi počakate, da uredite, kar je treba. Začetek je pa povsod neroden.«

Rano zjutraj so se vsi spravili pokoncu. Rajko je spet dal rudarju kiblo, naj jo poriba, dva druga je odredil za pometanje. Potem so zarožljali ključi in na hodnik so se gnetli ljudje iz številnih celic. Smrad je udaril iz njih, Vlado je komaj prišel na tlakovano dvorišče, kjer je srkal svež zrak. Bilo je mrzlo in temno. Jetniki so se zvrstili v krog, mnogi so se topli za prostor v umazanem, obupno zanemarjenem stranišču, nekateri so se pa umivali pri vodnjaku. Gospod se je izogibal odvratnih, na čudne načine zakrpanih revežev in se nagonsko bližal ljudem v čednih oblekah, ki jih ni manjkalo. Kakor omočen je hodil v krogu, gledal pisano jetniško kompanijo in zmajeval z glavo.

»Noter!« je zaukazal orožnik.

Kompanija se je vsula z dvorišča, se prerivala po hodniku in polnila sobe. Vlado je moral prehitro nazaj, zdaj je desetkrat teže stopil v celico kakor prvič. Sezul je čevlje in počenil k zidu. Čez kakšno uro je zažvelo na hodniku, spet so odprli vsa vrata.

»Tiho!« je zapovedal Rajko in stopil v vežo. »Kogar pokliče, naj se ne obotavlja.«

Na drugem koncu hodnika, ob izhodu, je nekdo glasno klical imena. Vse je napeto prisluškovalo. Kdor je bil poklican in se ni še v tisti sekundi znašel pred vrati, ga je starešina zgrabil za vrat in sunil ven. Marsikdo je lovil švedre ali ni prav čul, pa je občutil Rajkovo pest.

»Graseli Vlado!«

»Tukaj!« je zavpil Vlado, si brž nataknil čevlje, pogladil lase, a so že kričali nad njim, naj se podviza, naj ne bo kakor kmečka nevesta.

Izklicali so še nekatere, potem so zaprli celice in nekaj časa je bila v njih prijetna prostornost, da so se preostali jetniki laže razgibali. Mnogi od izklicanih se sploh niso vrnili. Vlado je pa nekam zadovoljen prišel nazaj.

»Prekontrolirali so osebne podatke,« je pojasnjeval sam od sebe.

»Zaradi kosila, da vas ne zgreše,« je šaljivo pripomnil šofer Januš. Mož je sedel v luknji, ker je zavozil v neki plot in ni mogel plačati globe.

»Kaj pa dajo dobrega?« je zanimalo gospoda.

»Pečenko!« se je oglasil rudar.

»Naj bo kar hoče, samo da me niso ostrigli.«

»Dan še ni pri kraju,« je menil starešina. »In kar se ne zgodi danes, se lahko jutri. Navadno vse ostrizejo, le redki se izmuzne.«

»To vem že od včeraj!« ga je zavrnil in se predal razmišljanju. Gledal je po glavah. Marsikdo je nosil balin.

Čez čas je prišel orožnik.

»Snemite pokrivala!«

Razoglavi so samo zrlji vanj, drugi so neradi ubogali. Orožnik je pogledal vsakega posebej, napeta tišina je prevladovala v celici, potem jih je skoraj polovico pokazal in je tudi proti Vladu iztegnil roko.

»Z mano!«

Šli so in se pozneje posamič vračali. Gologlavi in s čudnim nasmeškom. Tudi Vlado se je skušal smehljati. Neprestano se je otipaval po balinu, rad bi se videl v oknu in ni verjel tovarišem, da je še zmeraj fant od fare. Rudar se mu je škodoželjno nasmihal in je zamrmral sosedu:

»Mislil sem, da je samo smrt pravična, pa so včasih tudi orožniki. Naj bo za vse enako!«

Vlado je nemirno hodil po celici.

»Kaj poreko prijatelji in drugi ljudje?« se je spraševal in se obračal k tovarišem na tleh. »Toliko sem poznan, zdaj naj pa naenkrat nosim pečat zapora. Gotovo ste že kaj čitali o meni. Neštetokrat sem zmagal pri plavalnih tekmah, v tenisu. Listi so objavljali slike...«

»Vse lahko,« je menil Rajko in ga vprašal po imenu, ki si ga ni bil dodobra zapomnil.

»Vlado Graseli,« je važno poudaril gospod in se čudil topim obrazom. Nihče ga ni poznal, niti tisti ne, ki so spraševali vsakega novinca za časopisne novice. Gospoda je malce potrlo, da se je tako zelo uštel, nemirno se je sprehajal in se za spoznanje razburil. »Najbrže niti oni gori ne

vedo, s kom imajo opravka. Še žal jim bo, da so me ostrigli! Ko zvedo moji, kje sem, se že zavzamejo zame. Stric je gozdni nadsvetnik, krstni boter poslanec, dosti jih imam, ki kaj veljajo in lahko intervenirajo v moj prid. Samo do uradnika naj pridem!»

Ves dopoldan je napeto čakal zasliševanja. Vzlic nestrpnosti pa ni izgubil oblasti nad sabo. Jetnikom je postajal zmeraj večja uganka. Spraševali so ga o politiki. Na vse je odgovoril in kmalu zavohal, da ni napačno igrati političnega jetnika. V zvezi s Švico je zelo lahko namignil, da ga najbrže sumijo političnih, morda tudi špijonskih pregreh. Zaprte klataže je mikalo pripovedovanje o visokih družbah in znamenitih pustolovcih, o špijonih svetovne slave.

Orožnik je prignal jetnika z veliko košaro hlebcev, vrgel vsakemu po enega in se napotil v druge celice. Vlado se je takoj polotil kruha.

»Počakaj juhe in pečenke!« ga je opominjal rudar.

»Ali bo res kosilo?« se je gospod obrnil k drugim.

»Da, če vam ga kdo prinese od zunaj,« mu je pojasnil šofer Januš.

Proti poldnevu so dobili nekateri tople jedi, najboljše kosilo je imel šofer. Nekaj ga je odstopil Rajku in tudi gospoda je povabil k sebi. Vlado se je boril sam s sabo, naposled je pa odkimal, češ da je za zdaj sit. Vendar se je odtlej največ zadržal v Januševi bližini in si je tudi ležišče uredil ob njegovi strani. Janušu je godilo gospodovo tovarišstvo. Drugi dan ga je dobro pogostil, a skrivnosti, zakaj drže gospoda v zaporu, pa ni dognal.

2

Vlada tri dni niso nikamor več poklicali. Spraševal je orožnike, kaj nameravajo z njim, pa so ga na kratko odpravili, posvetoval se je z jetniki, pa so samo skomigovali z rameni. Še najbolj ga je razvedril mlad potepuh, ki je ure in ure razlagal napete pustolovske romane, razvnel domišljijo zaprtih ljudi in jim krajšal čas. Vlado mu je obljubil skoraj novo obleko. Bajе jih je imel kak ducat v mestu pri svojem prijatelju, tovarišu s tehnike. Pri njem je prenočil in ostavil svoje kovčge, preden se je zglašil na policiji.

»Kaj si neki misli?« ga je skrbelo. »Da bi vsaj dobil z njim zvezo. Poslal bi mi jedi, denarja, perila. Plašč potrebujem.«

Nekdo od zaprtih je imel drugo jutro oditi na svobodo. Ponudil se mu je, da obiše tega tehnika. Gospod mu je naročil, kaj potrebuje, mu dal prijateljjev naslov; a drugi niso verjeli, da bo izpolnil naročilo.

»Od desetih komaj eden drži besedo,« je pojasnjeval Rajko.

»Jaz nisem nekdo izmed onih devetih,« ga je zavrnil jetnik. »Kako pa mi bo verjel vaš prijatelj?« se je obrnil k Vladu. »Kaj naj mu rečem?«

Gospod je odvihnil ovratnik suknjiča in izza gumbnice snel znak veslaškega kluba.

»Dajte mu tole in recite, da pozdravljam brucmajorja Zmaja. Saj ne pojdete zastonj k njemu. — O, ko bi mogel biti v vaši koži! Tu je, da bi znorel. Jaz sem vaju morja, ne pa teh sten!«

Ta dan je doživel spremembo. Odvedel ga je orožnik. Jetniki so se na široko razgovorili o njem. V skupnem zaporu se navadno vsaka storija temeljito premelje, da od samih ugibanj marsikoga glava boli.

»Njemu mora biti res hudo,« je dejal Januš. »Mi smo nekam bolj vajeni desk in podobnega. Lahko je nedolžen.«

»Nedolžen!« se je oglasil možakar, ki je sedel zaradi pijanstva. »Nikar, nikar! Je že kje goljufičil, če nima celo kakšne špijonaže na vratu.«

»Težke kalibre zapro v samice, posebno špijone,« ga je zagovarjal šofer. »Morebiti gre samo za kakšne pomote. Jaz na primer svoj živ dan nisem mislil, da bom kdaj v zaporu. A vidite smolo! Neroden ovinek, slaba zavora, polomljen plot, pa smo tukaj! Nekaj podobnega je lahko z gospodom Vladom.«

»Hahaha!« Pijanec se je tolkel po kolenih. »Naivnost! Taki ne kra-dejo žemelj! Nekaterim gre po sreči in naredo karijero, drugim spodleti in jih lepo zamehurijo.«

Večina jetnikov mu je dala prav. Nekdo je povedal zgodbo o kralju, ki je pregledoval ječe. Vsi obsojenci so mu zatrjevali svojo nedolžnost, le star cigan je dejal: — Nekaj je moralo biti. Kralj ga je izpustil, ker mu je prijala ciganova odkritosrčnost.

»Nekaj ima skoraj vsakdo, če ne drugega pa smolo, da so ga ujeli,« je govoril starešina in zahteval mir. Rad je drnchal, da prespi svoje skrbi. Aretirali so ga bili v gostilni, ko je prepeval s tovariši. Sprva je upal, da ga kmalu izpuste, potem je pa vse kazalo, da mu bodo prišli do živega za neke vlome v trafike.

Čez dobre pol ure se je povrnil Vlado. Šel je k oknu in se zagledal skozenj. Ko sam od sebe ni ničesar pojasnil, so ga spraševali: kako je, kdaj pojde na svobodo.

»Nič še ne vem. S pisarjem sva se veliko pogovorila. Ne smem se pri-tožiti. Bil je skrajno vljuden, a tudi prebrisan. Lahko rečem, da sem ga nadvladal. Apeliral je na mojo inteligenco. Misli, da bom samega sebe potunkal v vodo. Pri vsej stvari gre samo za to, kako bodo zadevo kvalificirali.«

»Kakšno zadevo?« je zanimalo pijanca.

»Švicarji imajo nekaj zoper mene. Najprvo izkazujejo gostoljubnost, potem pa tiralice pošiljajo za človekom.«

»Oni že vedo, zakaj.«

Tu pa tam je še kdo kaj vprašal, ko pa Vlado ni dal jasnih odgovorov, so ga pustili pri miru. Razvneli so se v pogovorih o politiki in ženskah, se lotili vohunstva z očitvami namero, da izvabijo Vladu kakšno skrivnost. Gospod jim ni šel na lim. Tudi Rajku ni bilo všeč njihovo duho-vičenje. Če so govorili o dobrem vinu, jedachi, o tovariših in zaporih, se je brž oglasil, nič mu ni šlo k srcu. Še ženske ne, ko je malokdo strpel, da bi jih ne omenjal. Beseda je tekla o špijonkah. Rajko je vstal, se delal važnega, da je vse potihnilo, potem je vprašal:

»Ali je kdo med vami, ki ga srbi samo jezik, koža pa nič?«

Vsi so zijali vanj, najbolj debelo ga je gledal Vlado. Starešina se je pa slekel do pasu, obrnil srajco, stopil k oknu in jo natančno ogledoval. Preiskal je rob za robom, gubo za gubo. Kmalu si je požvižgal in med nohti palcev je komaj slišno počilo.

»Pa sem jo, špijonko!« je vzkliknil zmagovito.

Tudi drugi so šli na lov za ušmi. Gospod je škilil na roke, ki so obračale umazane srajce. Zapora se je bil vsaj malce privadil, zdaj sta ga pa prevzela gnus in bojazen pred golaznijo. Že vse dni ga je po malem srbelo, zdaj ga je pa začelo kar na veliko. Izogibal se je dotika z ljudmi. Ko je Rajko povedal, da bo novi špijonki zavil goltanec, ga je radovednost prignala čisto k njemu.

»A, takšna je uš!«

Jetniki so se čudili, da ne pozna prijateljic zaporov, vojašnic, front, zanemarjenih kvartirjev. Pijanec se je hudo zakrohotal na gospodov račun, potem je pa povedal zgodbo o srečanju uši z avstrijskim cesarjem Franc Jožefom v Judenburgu.

»Cesar je pregledoval vojašnico. Prišel je iznenada, nič napovedan. Sprehajal se je po dvorišču. Vojaki so imeli odmor in jim tisto uro ni bilo treba nikogar pozdraviti. Cesar je šel mimo soldata, ki je trebil uši. — Kaj delaš? — ga je vprašal. — Uši stran mečem — je odvrnil vojak. — Bravo! — je dejal cesar, ga potrepil po rami in mu stisnil goldinar. To so videli drugi vojaki. Mlad korenjak se je polakomnil denarja. Rad je gostil tovariše in napijal vročim ljubricam, pa mu ga je zmeraj manjkalo. Gledal je za cesarjem, kam bo krenil, nato mu je pohitel z druge strani nasproti in ga počakal v travi. Ko je starec prikreval mimo, je tudi njega povprašal, kaj dela. — Uši iščem — je odgovoril vojak. V mislih je že plačeval s cesarjevim goldinarjem dolgove po gostilnah. — Tako? — se je zavzel cesar. — Oni tam jih ima toliko, da jih stran meče. Kar k njemu! — Starec je odromal dalje, vojak se je pa z dolgim nosom skril pred tovariši.«

Dobra volja se je razlezla po zaporu.

»Uš se sporazume celo s človekom,« je trdil pijanec.

Neverno so ga gledali in se mu krohotali.

»Med svetovno vojno smo se dolgočasili po barakah, pa smo jih dresirali kakor konje ali pse. Postavili smo jih sredi sobe. Poprej smo se razvrstili po vseh kotih. Uši so lezle semintja, ko so pa zaslišale v enem kotu govorico, so jo vse ubrale naravnost tjakaj. Preden so primarširale blizu, so potihnile in se oglasile drugje. Uši so obstale, pomigale z ušesi in ubrale v smer, od kjer so čule glasove.«

»Ta je pa bosa!« je menil mlad fant.

»Kako naj bi našle človeka, če bi ga ne spoznale po glasu!«

»Potemtakem se jih mutcem ni treba bati?«

»Brigajo me mutci! Vem, da so uši vražje brihtne in amen!«

»Drži!« se je razgrel rudar. Ta večer je imel odromati naprej in je bil boljše volje. »Uši celo v zgodovino posežejo. Pred nekaj sto leti sta se spoprijeli dve vojski. V eni so pred bitko počedili uši. Moštvo je zaspalo. Na drugi strani so pa ušem prizanesli. Vojake so ščegetale toliko časa, da so vsi razdraženi vdrli v nasprotni tabor in ga poklali. Poveljnik zmagovalcev jih je hotel odlikovati, pa jim ni mogel pripeti medalij. Od takrat so uši zmeraj na fronti, prej so pa žene hodile s soldati.«

Gospod je v vsakem videl ušivca in se bal njegove družčine. Srbelo ga je zmeraj bolj. Posvetoval se je s šoferjem, ki se je tudi trebil. Vlado je menil, da jih ni v čistem perilu. Januš mu je pa razložil, da gredo na čisto najraje. Drugo jutro je gospoda preveč srbelo, da ne bi slekel srajce. Za robom pod pazduho je iztaknil uš in jo nerodno zmazal med nohti.

Bila je prva, ki jo je ubil v svojem življenju.

Poslej se jih lep čas ni otrešel. Čistil se je tudi po večkrat na dan, se slekel do golega in se odražal od ostalih kakor grški bog od sužnjeve. Tu pa tam kakšna uš, to je še nekako prenesel. A kmalu so prignali cele trume aretirancev. Pobrli so jih po hlevih in različnih brlogih. Tedaj se je Vlado čutil mučenika. Dan in noč je moral prečepeti na

tleh, stisnjen od vseh strani. Samo na prehodu se je malo razgibal, očediti se pa ni mogel več, a prav zdaj bi moral biti najbolj buden nad ušmi. Bolele so ga kosti, dušilo ga je od smradu in srbelo, srbelo...

Vsaka ura se mu je zdela neskončno dolga.

3

Na dvorišču se je seznanil s četvorico študentov, ki so imeli na vesti politične prestopke. Spadali so v sodno celico. Tam ni bilo tolike gneče, ker so razen sodno obsojenih kazencev redkokoga zaprli vanjo. Še najlaže se je kak šofer spravil tja. Tudi gospodu se je vzbudila skomina po čistejšem prostoru. Zdaj je dobil plašč, volneno pogrinjalo in nekaj denarja, obleke za potepuha pa ne. Nerad bi se še dalje stiskal v množici umazancev.

»Vzlic temu, da sem že nekaj časa tukaj,« je govoril študentom, »se mi še zmeraj zdi, kakor da samo sanjam. Kaj podobnega je moral doživeti Dante, da je lahko ustvaril svoj Pekel.«

S študenti se je počutil kakor z enakimi, zato je tudi zavoljo njihove družbe moledoval orožnike, naj ga prestavijo v sodno sobo. Preprosil jih je, se potem zavzel še za šoferja Januša in ga spravil iz gneče.

V novem prostoru je vladalo drugačno vzdušje. V lepih jutrih je skozi gornje šipe — spodnje so bile pobarvane — pomežikalo sonce, ki se za druge celice sploh ni zmenilo. Starešina Mihajlo je bil skromen in ustrežljiv beraški veseljak s kmetov. Služil je financarje in se pregrešil s tihotapstvom. Ker ga dolgo niso dobili v roke, mu je kazen z raznimi amnestijami splahnela na par mesecev. Ko je sprejel gospoda med svoje varovance, je bil že skoraj na kraju z njo. Takoj mu je povedal nekaj dovtipov in prigod. Gospod je ob študentih razprostrl volneno pogrinjalo.

Fantje se ga niso branili. Živelii so v skupnosti, si delili vse, kar je kdo prejel, in si drug drugemu skušali lajšati dolgočasni zapor. Vlada niso sprejeli čisto za svojega, a zavoljo zanimivosti jim je bil kar dobrodošel. Največ pažnje mu je posvetil medicinec Srečko, najmanj slavist Miško, dočim sta pravnik Ivan in Štefan ustvarila z njim znosno poznanstvo. Razgovarjali so se o umetnosti in znanosti, o svetu in ljudeh. Vlado je obiskal že vse evropske prestolnice razen Moskve, se pobahal z imenitnimi poznanstvi in bil prepričan, da gotovo vedo zanj iz časopisov.

Tudi pri njih se je uredil.

To ga pa ni motilo, da jim ne bi pripovedoval o pariških gledališčih, o širokem življenju v velikem svetu. Tudi o sebi se je dosti razgovoril. Doma je bil s Primorja, kjer je navadno prebil poletje. Študiral je tehniko na domačih in tujih univerzah, se proslavljal s športom in z njim zašel v najvišje družbe.

Mišku se je pa zdelo, da ga pozna. Služil je na morju in se nekaj časa zadržal tudi v Graselijevem rojstnem kraju. Vlado je potrdil, da ima njegova mama svojevrstno restavracijo. Miško se pa potem ni več dosti menil z njim. Občudoval ga je, kadar je telovadil, ga zbadal v diskusijah o raznih vprašanjih znanosti in političnega življenja, svojim je pa natihoma povedal, da njegova mama vzdržuje nekakšno evropsko čajnico z dekleti. Med stalne goste šteje letoviščarje, oficirje, domače in tuje imenitnike. V »službi« ima sama mlada in lepa dekleta. Čim njihova svežost pojema, jih zamenja z novimi.

»Potem je pa z njimi tako kakor je z Marjo,« se je jezil in ni povedal, katero žensko ima v mislih. »Kadar ga gledam, kako je razvit, se ne morem braniti lepih vtisov. Ampak če pomislim, na čigav račun je tak, na čigav račun študira in jadra po svetu, potem se mi zagnusi. Tudi vse njegovo znanje je samo zunanji lesk.«

Vlado ni zvedel za to obsodbo. Veselil se je novega okolja in tuhtal svojo zadevo. Po prvem zaslišanju so ga še večkrat klicali v pisarno. Vselej se je povrnil skrivnostno zamišljen in nikoli ni povedal kaj več kakor prvič. Iz sodne sobe pa še ni šel pred pisarja. Zdaj so ga delj časa pustili v negotovosti. Zmeraj manj je bilo nade, da se kmalu reši teh sten.

Že drugi dan se je pozanimal, kako je z ušmi v sodni sobi.

»Preglej se,« mu je svetoval Mihajlo, »in če kaj ujameš, mi raportiraj! Tudi mi jih premoremo. Kadar je prehuda z njimi, damo spariti obleko. Tam se pa vse osmоди in je človek na pol nag. Sam glej! Tu se ne zležejo, s hodnika priromajo k nam. Tam strižejo ušivce.«

Mihajlovega nasveta se niso držali samo študenti in gospod, tudi ostali jetniki — bilo je še nekaj drugih šoferjev razen Januša, par obrtnikov, ki so kršili obrtni zakon in obsojenci po cestnem redu in zakonu o razžaljenju časti — tudi ti so se pridno pregledovali in se takoj otrebili, če jim je kaj zagomazelo pod pazduho.

Le najnovejši gost sodne celice, voznik Boško, se je počvižgal na marsikaj, kar so drugi izpolnjevali. Prišel je dva dni za gospodom in se vedel, kakor da se je po krajši odsotnosti vrnil domov. Zagrčal je nekakšen pozdrav in takoj povprašal, kdo je starešina. Bil je srednjevelik možak, s težaško grbo, da je ves visel nekam naprej. Izpod nosu so mu štrleli ščetinasti brki, dolgi in zanemarjeni, izpod zamaščene kape je smešno škilil. Na sebi je nosil težak površnik, ves prekrpan in še bolj zamaščen, kakor je bilo pokrivalo. Pod pazduho je držal staro konjsko plahto in že s tem dokazal, da pozna hotel brez postelj.

»Kdo si?« ga je vprašal Mihajlo. »Pri nas se vsakdo predstavi.«

»Voznik Boško. Poznajo me vsi policijski pisarji in vsi sodniki. Kje bom spal? O, tam v kotu je še prazno!«

Novinec, ki je vzbujal veselje, se je utaboril v kotu najdelj od vrat in parne ogrevalnice. Okoli nje so se stisnili zmrznjenci in Mihajlo, ki ni imel nobene odeje. Boško ni prezrl, da so blizu kota študentovske stvari: perilo in jed. Odložil je plahto in površnik, si sezul čevlje in jih ponesel v vrsto.

»Kdo mi da za čik tobaka?«

»Počakaj, saj nimamo trafike!« ga je zavrnil Mihajlo. »Koliko imaš?«

»Petnajst dni!«

»Kako si jih zaslužil?«

»Z lonci, ampak po nedolžnem. Pri sveti Trojici, da res! Kljuse je krivo! Počasno je. V teh petnajstih dneh lahko omaga za vselej, ko ne bo mrve in korobača. Zadnjič sem vozil moko in ga z najhujšimi batinami nisem spravil v hiter korak. To me je pogubilo. Neki hudič mi je obesil vrečo loncev na voz. Niti videl jih nisem. Naenkrat me zajamejo policaji. Z njimi je pricapljal človeško ščene, nekakšen trgovec ali kaj. Povedal sem jim čisto resnico, pa ni nič zaleglo.«

»Tudi na sodnji ne?«

Boško je odkimal.

»Tudi mi nismo otroci! No, petnajst dni ni nič! Saj si vaju. Ali so ti kaj navili gramofon?«

Boško je prikimal in si izprosil čik. Vsem se je ponudil, da bo zanje čistil sobo in ribal kiblo. Mihajlo ga je samo gledal. Oba sta pogrešala kajenje in kila kruha jima je bila prepičla hrana za ves dan. Starešini so jetniki sami ponudili, ker je bil prikupen in je dal tudi nekaj nase. Rajši je stradal, kakor da bi se komu prilizoval. Boško je pa neprestano prežal na vse, kar je kdo imel, čeprav katerikrat vsi skupaj niso premogli za dobro večerjo. Bil je nesramno vsiljiv in za najhujšo psovko je pokazal trdo kožo. Neprestano je nosil težki površnik na parno ogrevalnico. Mihajlo ga je podil stran, saj ga je razprostiral nad njegovim ležiščem. Parkrat mu ga je zagnal po tleh, voznik pa ni odjenjal. Toliko časa ga je nosil na vroče cevi, da ga je osušil vseh mokrot in zmrzali, ki jih je nabral še zunaj in sproti na sprehodih.

V prostorni sobi so jetniki preganjali dolgočasje tudi z igrami.

Eno so igrali stoje. Kdor je bil na vrsti, je z desno dlanjo zaslonil lice in nastavil levo dlan, da so udarjali po njej. Kadar je pogodil pravega, se je z njim zamenjal. Če je bil na vrsti Vlado, ga je Miško krepko mazal, ko se je obrnilo, mu je Vlado vračal v trojni meri.

Ki drugi igri so posedli v krogu, skrčili noge, držali roke na tleh in metali drug drugemu brisačo z močnim vozlom, da je krožila pod kolena. Nekdo je stal na sredi. Z brisačo so ga udarjali po hrbtu. Ko se je obrnil, je izginila pod kolena na nasprotno stran, kjer je spet nekdo zamahnil po njem. Toliko časa je moral oprezati za njo, da jo je pri nekom zalotil. Potem sta se zamenjala.

Gospod je spretno igral in na hrbtih preizkušal svojo športno moč, nikakor pa ni maral v sredo kroga. Našel je celo vrsto izgovorov. Potem so se navadno sporekli in prenehali.

Za te igre je imel posebno veselje šofer Januš. Vse je spravil skupaj, le Boško se je zaman ponujal. Še Miško, ki se je najbolj potegoval za enakost med ljudmi, ga ni maral blizu. Odkar je bil v celici, jih je zmeraj bolj srbelo. Preklinjali so nadležno golazen, se trebili, a vse skupaj ni nič zaleglo. Nekaterim so se pomnožile navadne uši, drugi so dobili rdečkaste, nekateri spet velike s črnim križem na hrbtu, debele, dolge in čisto črne, ki so grizle kakor ose. Tekmovali so v lovu in si kazali krvave nohte kot lovske trofeje. Kmalu so imeli vsi rdečo kožo.

»Ošpice smo dobili,« je ugotavljal Januš.

»Tudi uši so po božji volji med nami,« se je oglasil Boško. Raztolmačil je njihov rodovnik, vrste, povprečno življenjsko starost. »Kdor se jih rad znebi,« je svetoval, »naj zakoplje obleko v zemljo ali pa v mravljinec. Na vročem tudi ne strpe dolgo. Takoj popihajo kakor tat pred policajem.«

»Imamo ga!« je viknil Mihajlo. »On nam jih je zaredil! Zato je nosil površnik na peč! Da bi te nikdar ne bilo k nam!«

Resnično jezen je planil proti njemu in se komaj obrzdal. Tudi Vlado se je razhudil nad jetnikom. Obetal mu je, da ga bodo spravili v najslabšo sobo, med ušive berače in druge zavržence.

»Mihajlo, ako ti tega ne urediš kot starešina, bom pa jaz govoril z orožnikom!«

»Ne boš, gospod!« se je oglasil Boško in pomahal z lopatastimi rokami. »Če si tako čestit in gosposki, pa nikar ne hodi med nas. Kdo ve, kakšno falotarijo si skuhal, da te toliko časa pariyo v preiskavi. Z mojimi lonci je šlo vse bolj na kratko.«

Gospod se je ugriznil v ustnice in ga pustil pri miru.

Študenti so imeli šah, lično narejen iz kruha, in so pogosto skrivaj šahirali. Tudi Vlado je rad igral in največkrat dobival. Kmalu se je vnel za slepe partije. Počasi je tuhtal in kombiniral, pritiral partijo precej daleč, a do kraja ni nobene izvozil.

»S policijo tudi igram na slepo,« je po neki nedoigrani igri dejal Srečku. »Ne vem, kdo bo dobil, jaz ali oni.«

V sodni sobi je bil tudi jetnik Mirko, ki je preležal že več let ječe in so ga večkrat pohopali iz suma in navade. Tokrat so ga vzeli k sebi, da je pospravljaj pisarne, donášal jed iz orožniške kuhinje, dobival za to hrano in je samo spat hodil v celico. Odhajal je rano, še pred sprehodom.

»Kaj mislite, ali je zanesljiv in pošten?« je vprašal Vlado neko jutro, ko so čakali, da jih spuste na dvorišče.

»O, pošten pa, pošten!« je zagodel Boško. »Kakor ciganov žep!«

»Saj ne sprašujem tebe!«

Šlo je za celih sto dinarjev, ki mu jih je dal, da bi vplival z njimi pri uradniku v njegov prid.

»Kar potolaži se, nikdar več jih ne boš videl,« je menil Mihajlo. »In lepo tiho bodi, da te ne primejo zaradi podkupovanja.«

»Vendar, kaj menite? Ali se lahko zanesem, da bo Mirko govoril zame?«

»Kdo naj jamči za neznanca, ko te še prijatelji izigrajo.«

Nihče mu ni dal posebnega upanja. Mirko sam ga je pa tolažil z obeti in izgovori. Potem so ga spet začeli pogosteje klicati k sebi. Zapor ga je že moril, postajal je zajedljiv, a kdaj pa kdaj si je s tihim prepevanjem o morju lajšal negotovo, enolično življenje. Dolgo je držal skrivnost zase, potem pa le ni več strpel, da se ne bi izpovedal in je Srečku zaupal svojo tajno.

V Ženevi se je spoznal z mnogimi uglednimi ljudmi, največ tamošnjimi domačini. Zahajal je v njihove hiše, si pridobil zaupanje in ga utrjeval z damami in s športnimi uspehi na suhem in v vodi. Kmalu se je opogumil, jemal kredite za najrazličnejše reči in zbiral franke za nekaj svetovni športni album. Franki so mu skopneli, Švica zasmrdela, pokazal ji je pete in je menil, da je s tem vse opravljeno. Švicarji so ga pa pogrešili, obrnili so se na konzulat in ko je Vlado že pozabljal Ženevo, je zaradi bogatih skopuhov padel med arestante.

V puščobnem čakanju se je domislil novih iger. Zdaj ni šlo za tepež, temveč za preizkušanje znanja in spomina. Posedli so v krogu in se domenili za politike. Najprej so vzeli živeče. Prvi je povedal neko ime, drugi ga je ponovil in dodal svojega, tretji je ponovil vse in spet enega dodal. Začel je Vlado.

»Heriot.«

»Heriot — — Blum.«

»Heriot, Blum — — Stalin.«

»Heriot, Blum, Stalin — — Ataturk.«

Sprva je šlo gladko. Ko so pa pospravili pod streho Mussolinija, Hitlerja, Rooswelta, Negrina, Franca, Tituleska, Beneša, skratka vse dnevno važne politike, je nekdo zamenjal vrstni red in izpadel, drugi spet ni takoj pristavil svojega moža, ker mu ga je bleknil pred njim sosed, pa je zopet izostal iz igre. Kdo je koga izpustil in kmalu se je samo še

dvojica tepla za prvenstvo. Nekateri so omagali že pri desetem, dvanajstem imenu, drugi pozneje, preko tridesetih ni prišel nihče. Najdelj sta napenjala možgane Srečko in Vlado, ki je tudi največkrat vzdržal do kraja.

Pri ugibanju je imel manj sreče.

Prvič je šel Miško v kot, da so se lahko dogovorili za neko ime. Staviti jim je moral petnajst vprašanj, oni so odgovarjali z »da« ali z »ne«. Če po petnajstih vprašanjih ni potuhtal, je izgubil. Kmalu so se zedinili, poklicali fanta bliže in mu zvedavo zijali v napeti obraz.

»Ali je sodobnik?« — »Ne.«

»Ali je spadal med duhovni svet? Med znanstvenike, umetnike?« — »Ne.«

»Evropejec?« — »Da.«

»Politik?« — »Da.«

»Ali je doživel svetovno vojno?« — »Ne.«

»Je živel v srednjem veku?« — »Ne.«

»V starem?« — »Ne.«

»V devetnajstem stoletju?« — »Da.«

»Je Nемец?« — »Ne.«

»Politik v devetnajstem stoletju? Nемец ni. Italijan?« — »Ne.«

»Ali je bil še kaj drugega kakor politik?« — »Da!«

»Napoleon!«

Veselo so mu zaploskali.

Ko je Vlado ugibal, je zlasti spočetka zelo spretno spraševal, a do petnajstega vprašanja le ni uganil. Nejevoljen je hotel vedeti, koga so mu prav za prav dali, kajti vseh mogočih imen nima nihče v glavi. Fantje so se spogledovali, ali naj mu ga povedo ali ne. Miško se mu je zasmehljivo režal in se ojunačil:

»Stavisky.«

Rahla rdečica je spreletela gospodov obraz, mrko je pogledal študente in užaljeno vprašal:

»Zakaj pa ravno tega?«

»Vsakdo ima svojega patrona!« se je oglasil Mihajlo. Mož je bil časopisno načitan, vedel je za mnoge kitajske generale in mu zato evropski pustolovci niso ušli iz spomina. »Ne drži se tako kisló, če so te potuhtali,« mu je pihal na dušo. »Stawisky je bil tič! Klobuk dol pred njim! Bog pomagaj, če mu je nazadnje spodletelo. O tebi ne bodo nikoli toliko pisali, pa če preplavaš morje iz Evrope v Ameriko.«

Boško je zadovoljno golčal v svojem kotu. Ni razumel, za kaj prav za prav gre, a vedel je, da so gospoda ugnali v kozji rog. in to mu je godilo bolj, kakor če bi dobil cigareto.

Za jetniškim zidovjem je misel na drugi spol vse drugačna kakor v prostosti. Moškim postane žena simbol svobode in življenja. Njeno podobo si ustvarjajo po svoje, zapadajo mehkočutju ali pa se jim naravna sla izprevrača v grobe kvante. Čestokrat slučajnemu tovarišu zaupajo stvari, ki bi jih zunaj ne priznali niti prijateljem. V skupnem

zaporu ne moreš kihnuti, da ne bi vedeli drugi, ne pokaditi cigarete, ne použiti koščka kruha, ne ubiti uši. Tako stisnjeni slej ko prej odpro drug drugemu dušo in srce.

Študenti so si med sabo že veliko zaupali. Neki večer, ko so po hodniku vpile ženske in je obupen jok vznemirjal jetnike, se je Miško na moč raznežil in razkril svojo zgodbo z Marjo.

Spoznal jo je na cesti. Bil je brez dekleta, mučil se je s študijem, stradal je in lovil inštrukcije. Vsega je bil že sit. Ko je naletel na Marjo, je imel vsega dva kovača in obupno bodočnost. Odločil se je za skromno pustolovščino z neznanko. Nagovoril jo je, odšel z njo v predmestje in zvedel, da je od moža zapuščena, a ima otroka in tiho Kalvarijo mnogih mladih žena. Mišku se je prikupila bolj ko marsikatera kolegica. Spoprijateljila sta se in pogosto je bil pri njej. Nič si nista lagala, ona je še zmeraj hodila v mesto po »stranke«, on ji je tudi plačeval, kolikor je mogel. Vselej pa, kadar ji je plačal, sta skupaj potrošila denar. In če je prišel brez beliča, mu ni zaprla vrat, predala se mu je z enako slastjo in tudi pogostila ga je, če je le imela kaj v omari.

»Odkar poznam Marjo, gledam na prostitutke bolj človeško,« je trdil. »Saj niso same krive, tudi te ne, ki so jih nocoj privlekli v arest.«

Približal se je Vlado in govoril, da krivdo presoja vsak po svoje. Študenti se je spustil v debato in je zatrjeval, da so včasih razmere samo izgovor za grešna početja ljudi. A tudi pojem greha je kaj čuden. Kakor ga kdo jemlje.

»Meni se je primerilo — ne mislite, da se baham pred vami — da sem v desetih dneh osvojil dvanajst letoviščark. Ali naj me peče vest? Vse so bile zadovoljne, najbolj pa jaz. Kdo bi se smešil s krivdo!«

Miško ga je povprašal, če se je pri mami vadal osvojevati žene. Vlado ga ni hotel prav razumeti in ko je slavist vstajal, da bi se bolj natančno pogovorila, ga je Srečko potegnil nazaj.

»Ne sili v prepire, ko veš, da nimaš živcev zanje!«

Prenekali so z debato. Vlado je hodil po sobi in si požvižgoval neko plesno melodijo. Miško je pa potihem zasikal:

»Na kmetih imajo občinske bike, v letoviščih pa takšne športnike. Naposled mora biti nekdo za to reč, saj pridejo ženske zavoljo tega tja. Vse skupaj bi nagnal na polje ali v tovarno.«

»Ljubezen ni delo,« ga je zavračal Srečko. »Vsak ima svoje načelo.«

Tudi Vlado je imel svojega. Erotičnih pustolovčin je bil neverjetno bogat. Skoraj vsak dan se je spomnil kakšne casanovovske dogodivščine. Neki popoldan je zaporedoma dobil več navadnih šahovskih partij. To ga je spravilo v dobro voljo in se je na široko razgovoril o ženskih partijah, ki jih je izgubljal in dobival.

»Jaz vsaki naravnost povem,« je trdil, »da bom toliko časa navezan nanjo, dokler se mi bo zdela zadosti interesantna.«

Prostodušno je priznal, da je pri večini žensk interesantnost kmalu prešla, največkrat že prve dni. V svojem pisanem življenju je pa srečal nekaj žena, ki so ga za delj časa navezale nase.

»S kakšnimi babnicami si se ukvarjal?« je zanimalo Mihajla.

»S takimi, da jim vi nikdar ne pridete blizu.«

»Vi menda sploh ne veste, kaj so globlja čustva, tisto lepo, kar ne doživi človek vsak dan,« ga je naskakoval Miško.

»O, vem!« se je zoperstavljal gospod. »Imel sem precej enodnevnice, a nekaterih dam še zdaj ne morem pozabiti. Judite iz Varšave, Mařenke iz Prage!«

»Ej, ti si pa od sile!« se je oglasil Mihajlo. »Naši fantje se ženijo po sosednjih vaseh, ti pa kar po državah!«

Vlado se je z bogato Poljakinjo sestajal neko poletje vse mesece, dokler je bila ob morju. Zadovoljeval jo je v najbolj razbrzdanem uživanju. Izpodrinil je vse tekmece, celo bogatega zaročenca. Judita je ljubila perversnosti in se je zaradi zanimivosti predala celo razmerju z neko damo. Denar ji ni pomenil nič. V Parizu si je dala operirati prsi za stotisoč frankov, da je bila bolj vabljava. Ob morju ni ostala večno. Vlado se je o prvi priliki znašel v Varšavi, jo presenetil in doživel čudovito, nepozabno srečanje, a bogataška družina ga ni sprejela v svoj krog.

Jetnike je zanimalo, kako se je izteklo s Pražanko.

»Mařenko mi je iztaknil kolega,« je pravil Vlado z otožnim smehljajem. »Na potovanja sem zmeraj jemal prijatelja, da sva se skupaj zabavala in si tudi pomagala iz stisk, če je bilo treba. Na Mařenko me je opozoril na nekem plesu, ko so jo klicali k telefonu. Srna, osemnajst let! Plesal sem z njo, se pobrigal za naslov in sestanke, naslednji večer je bila vsa moja. Žal nisem bil prvi.«

»Seveda, biti povsod prvi, potem jih pa prepuščati cesti!« se je jezil Miško.

A gospoda ni spravil iz ravnotežja. Na široko je govoril, kako je zahajal v hišo veleindustrija, se takorekoč zaročil, bil vseč staršem živahne edinke in si na lepem ustvaril zlato bodočnost.

»Kaj pa potem delaš tukaj?« se je čudil Mihajlo. »Namesto, da bi se preril do županskega stolčka, pa prideš pod mojo komando.«

»Je že tako, če človeku ne da žilica miru! S kolegom sva iztaknila neke modistke, divjala z njimi v hotelu, bila v kinu in izpodkopala tla moji karijeri. Pomnim, da je bilo to konec tedna, v nedeljo bi moral dobiti Mařenko na nogometni tekmi, pa sem jo zaman iskal.«

»Te je sparila?«

»Pošteno! Spraševal sem zanjo po telefonu, a se je oglasila mama.«

»Hudiča, pa menda nisi tudi stari zmešal glave!«

»Ona me je po glavi. Hladno je povedala, da že zvem, zakaj ni bilo Mařenke na tekmo. Doma me je čakalo pismo. Za vso pustolovščino z modistkami so vedeli čisto natančno, da sem kar zijal. — V življenju je že tako: nekje človeku spodnese, drugje se mu pa obnese. Meni se je v Bukarešti!«

Vsi so bili radovedni, kaj je doživel v romunski prestolnici. Radi so ga poslušali, on je to čutil in se je na vsa usta pobahal z zgodbo o elegantnih prostitutkah. S tovarišem sta si privoščila blazne orgije, dami sta zjutraj zahtevali plačilo, se spoprijeli z njima za denar, v pravcati bitki sta pa moška zmagala in popihala.

»Presneto sta bila umazana!« je zagolčal Boško.

Zdelo se je, da se za nič ne meni, a je vse slišal in si tudi vse zapomnil. Gospoda je obšla zadrega. Nasmeh jetnikov je pomenil, da so potegnili z voznikom. Namesto občudovanja je požel prezirljiv molk, ki ga ni bil prav nič vesel.

6

V sodno sobo so prihajali novi jetniki, a od starih je že marsikdo poromal na svobodo. Poslovil se je šofer Januš, Mihajlo je štel zadnje dneve, prav tako Boško in tudi študenti so se pripravljali, da spet zadihajo bolj po svoje.

Gospod Vlado Graseli je pa še zmeraj visel v negotovosti. Zapor mu je presedal vsak dan bolj. Nasitil se je suhega kruha, hrano od zunaj je dobival bolj poredko, denarja mu je zmanjkovalo; vse je kazalo, da svet že pozablja nanj. Vsakomur, ki je odhajal, je naročal, naj obišče prijatelja. Katerikrat je dobil potem kaj za pod zobe, a največkrat ni bilo nobenega odmeva. Vlado je postajal razdražljiv, prepiral se je zavoljo brezpomembnih malenkosti.

»Ti boš moj naslednik,« se je šalil Mihajlo. »Najbolj si primeren za starešino. Kar po oficirsko boš zastavil, vsi bodo plesali, kakor jim boš žvižgal, pa ti ne bo dolgčas!«

Vlado je vsak dan manj kazal obzira do tovarišev. Spal je malo, navadno je prelenaril dan in se je razgovarjal zvečer, ko so drugi legli k počitku. Zmeraj je koga pripravil do šepetanja, hodil je z njim po sobi, se pomenkoval ure in ure, tovariši na tleh so se pa budili, se pritoževali, a ni nič zaleglo. Večkrat je pokazal, da je nekako prvi med vsemi.

Parkrat je pogrešil cigarete.

Tudi študentom je tega in onega po malem zmanjkalo. Sum je letel na Boška in Mihajla. Lahko je tudi kdo drugi pogledal po pičli zalogi in kaj odščipnil, a za ta dva je bilo največ verjetnosti.

»Kogar zasačimo, da krade, pojde pri priči drugam!« je zagrozil Vlado.

Napetost med zaprtimi je rasla z vsakim dnem. Zelo so se že naveličali drug drugega, vedno manj so potrpeali in prenesli. Boško je bil še najbolj brezbrizen, prosjačil je za cigarete in ostanke, lizal krožnike in se nekam zadovoljno prebijal skozi tegobe arestantovskega življenja. Neko noč je vstal, da opravi, na kar ga je gnalo. Potem se je pretegoval in se tiščal parne ogrevalnice. Jutro je bilo že blizu, spati se mu ni dalo več, pa je šel in pogledal, kaj ima kdo poleg sebe.

Dvignil se je Vlado in zbudil Mihajla.

»Zalotil sem ga!« je kazal na Boška, ki je naredil neumen obraz. »Tatov ne bomo trpeli med sabo! Če krade zunaj, tu ni treba!«

»Ne delaj hrupa!« ga je posvaril starešina. »Priklical boš stražo, pa bo za nas vse slabo.«

»A, z njim držite! Enaka sta si!«

Prebudili so se tudi drugi in vstajali. Mislili so, da je že čas sprehoda. Boško je pa šel v svoj kot, kakor da se njega nič ne tiče. Z vidnim zadovoljstvom je golčal, da ima spet dan manj, da kmalu pogleda, kako je s kljusetom. Vsako jutro je na glas odšteval prestane dneve in tako opozarjal, da je na boljšem ko gospod. Tokrat ga je še bolj razkačil.

»Le počakaj! Najprvo nam prineseš uši, zdaj nam kradeš! Še danes pojdeš med berače! Takih barab res ne bomo trpeli med sabo!«

»Barab?« se je začudil voznik. »Spravi me kamor hočeš, v par dneh bom itak zunaj. Ti pa zase nič ne veš. Prav lahko te odpeljejo v Bukarešto, da gosposkim cipam poplačaš, kar si jim dolžan. Če grem jaz h kakšni babi, ji dam vsaj za žganje. Seveda, ti nisi baraba. Tak gospod, pa po arestih! Čudno!«

»Le zmerjaj, se že otrezniš na oni strani!«

»Gospod Vlado, ne pozabite, da ste samo naš gost,« se je vmešal Miško.

»Vi se zavzimate za ušivce in tatove!«

»Še malo ne, kakor mi tudi sleparji evropskega kalibra niso preveč pri srcu. Za jasnost gre! Boško je bil sodno obsojen in spada v to sobo. Vaše mesto je pa tam, kjer ste že bili!«

»Dobro si mu zagodel,« se je zveselil Boško.

Ostali so ju začeli pomirjati. Po vratih je poropotal nočni stražnik.

»Mir!«

Iz celice je izginila prisrčnost prvih dni gospodovega zavora. Niti Mihajlo ni spravi ljudi v dobro voljo. Boško je dočakal prostost. Za en dan se je uračunal, gospodu v veselje in jezo, da ga je imel še zmeraj pred očmi. Ko so pa le prišli ponj, si je brž nataknil površnik, pograbil je konjsko plahto in mu hudomušno zagodrnjal:

»Zdaj bi bil pa nemara rad v moji ušivi koži.«

»Poberi se!« ga je nagnal Mihajlo. »In svoji mrhi daj ovsu, da te spet ne spravi v arest!«

Zdaj je bil starešina sam na vrsti, da zapusti zapor. A že naslednji dan, ko so vsi najmanj pričakovali, se je spet prikazal orožnik z akti v rokah. Pomignil je gospodu.

»Vlado Graseli! Vzemi vse stvari!«

Vladu so veselo zažarele oči.

»Vendar enkrat!« je vzkliknil.

Planil je po čevlje in si jih v naglici nataknil. Zvil je volneno pregrinjalo, zmašil vanj vso drobnarijo, pograbil je plašč in pogledal, če ni česa pozabil.

»Fantje, pozdravljeni! Oprostite, ako je bilo kaj narobe. Tudi vi, Miško!«

Vsem je segel v roke.

»Hitro, hitro!« ga je priganjal orožnik.

»Kam se pa tako mudi?«

»K preiskovalnemu sodniku!«

Vlado je pobledel. Toliko da mu ni padlo vse iz rok. Prepaden se je ozrl po začudenih tovariših. Sila nerad je stopil čez prag. Še s hodnika je gledal nazaj v celico. Orožnik jo je zaklenil in potem sta odkorakala po dolgi veži.

V sobi so šele čez čas oživali v ugibanju o neznani gospodovi usodi.

Najbolj je pa ugibal gospod Vlado Graseli sam, ki tedaj še ni vedel, da bo presedel v sodni preiskavi preko osem mesecev in si kljub zvezam ter imenitnemu sorodstvu zaslužil pol leta zavora.

IZ PARIŠKIH ZAPISKOV

B. BORKO

20. septembra.

... In zdaj je nastopil najzanimivejši trenutek: ostal sem sam v Parizu. Deset dni smo obletavali ta Babilon trije prijatelji: od jutra do pozne noči smo skupaj begali po njegovih bulvarjih in ulicah, iskali galerije in cerkve, se gnetli v metroju in v paviljonih velike razstave, vdihavali isti zrak, posedali za isto mizo, navdušeni za vse, kar smo skupaj doživljali: za louverske umetnine in za dobrega bordojca v gostilni Saint Michel, za pogled z Montmartra ob sončnem nedeljskem popoldnevu in za nočno tišino stare Rue du Sommerard, kjer smo prebivali. Tako smo se uravnovesili v majhno skupino z istimi smotri in istim urejenim načinom življenja; naše sveto pismo je bil Baedeker ali Guide bleu. Z nami je še venomer hodila domovina; nismo je zaznavali samo v jeziku, ki smo ga govorili, marveč v vsem, kar nas je združevalo. Zdaj se je ta zveza na mah prekinila, prijatelja sta odpotovala in ob mračnem, deževnem popoldnevu sem se bil sam napotil z Gare de Lyon v vrvenje velikega mesta.

Najveličastnejši se mi je zdel občutek popolne samote. Med več ko štirimi milijoni ljudi, ki bivajo v krogu tega čudovitega mesta, sem imel enega ali dva, ki sta me poznala. Čakalo me je najmanj še dvajset dni življenja v Parizu. Na tej samotni poti z Gare de Lyon v Latinsko četrto me je neznansko opajala misel, da sem repatica, ki je zašla v veliki vse-mirski otok, in da se med svetovi, ki krožijo okrog mene in katerih vsak ima svojo usodo, nihče ne zmeni zame. Šlehern izmed njih je tolikaj zaposlen s samim seboj, da me sploh ne opazi; kakor v najoddaljenejšem planinskem gozdu sem tu s svojo življenjsko eksistenco skoraj izven zakonov socialne gravitacije, v kolikor sam ne zadenem v kakšno tuje telo tega človeškega vse-mirja in sam ne vzbudim kakršne koli pozornosti za svoj obstoj, svoje prisotstvo.

Magna civitas, magna solitudo. Ta stari rek mi je vsijivo prihajal na misel kakor nekaka čarobna formula za moj novi položaj. Nikdar v življenju nisem s toliko silo občutil veličino samote, kakor v tem hipu, ko sem se docela sam in sproščen vseh vezi pomešal med sprehajalce na Boulmichu. Predolgo sem hrepenel po tem občutku, da se mi ne bi sedaj od njega vrtelo v glavi; bil mi je nekaka duševna krtača, ki sem z njo skušal do kraja izprašiti malomeščanski prah iz zanemarjenih kotov svoje duše. Kajti vsi Slovenci prihajamo v svet iz mesta Goge.

22. septembra.

V mojo samoto sredi vrvenja pariških množic ni vstopil noben nov osebni obraz. Stiki, ki jih imam z ljudmi, so konvencionalni. Parižani so nasproti tujcu zaprti vase in kdor noče biti napadalen v iskanju družabnih vezi, lahko ostane dolgo časa sam med ljudmi: brezlična in brezimena mravlja v ogromnem mravljišču. Nikjer ne občutiš tako kakor v tujini obstoj prostora, ki leži med teboj in človekom, s katerim se ti stikata koleno v tesnem metroju ali na avtobusu. Ta prostor se zdi včasih nedogleden: tvoj in njegov pogled sta kakor dve nasprotni obzorji. Če ga kdaj pa kdaj preleti kakšna vendan vržena beseda, je to kakor blisk nad puščavo. Med teboj in bližnjim je prostor molka — nekak nevtralni pas,

ki tolikokrat pravilno ureja odnos med ljudmi. Molk je velika preizkušnja človeškega dostojanstva in dostikrat zgovornejši pričevalec o nas, kakor morejo biti besede.

Anonimni obrazi, ki se mi v neznanem številu gnetejo pred očmi, se počasi združujejo v vedno očitnejše skupne poteze. Če zanemarjam podince ali le-ti zanemarjajo mene, se mi tem bolj oblikuje tip Parižanov. Pariz v meni raste in se združuje v veličastno doživetje.

24. septembra.

Kolikokrat sem že zdavnaj prej ponavljal besedo flaneur, v kateri sem zaslutil čisto pariško posebnost. Mar nisi že opazil, da dobivajo iste besede v določenem okolju in ozračju poseben pomen? Flaneur v Ljubljani — kakšen nesmisel! Če poiščeš besedo v slovarju, dobiš zanjo skrajno slabo domačo valuto: postopač. Med ljubljanskim postopačem in pariškim flaneurjem je visoka hierarhična razlika. Postopanje po Parizu je ena najvzvišenejših pustolovstev, ki si jih lahko mislimo. Na takih poteh brez cilja in vnaprejšnjega načrta odkrivamo tiste strani Pariza, ki so zanj najznačilnejše in o katerih nam ne pove noben Guide bleu: Utrip njegovega vsakdanjega življenja, intimnost skritih zakotij, barvo njegovega siromaštva, neskrbnost njegove veselosti. Tu se srečujemo z najavtentičnejšo preteklostjo Pariza — ne s tisto, ki ima turitično znamko in pri kateri preže na tujca ciceroni. Pariško postopaštvo ni za turiste in za slučajne obiskovalce: je privilegij Parižanov, ki ga posnemajo tujci samo takrat, kadar se jim nikamor ne mudi in ko so lahko zmagovito vrgli Baedekerje na dno svojega kovčega.

Najrajši imam neznane ulice pod Montparnassom ali Montmartrom, v Latinski četrti in zadaj za Notre-Dame. Od njih do velikih bulvarjev je najbolj očitna rast Pariza iz ozkih, skoraj malomestnih in močno starinskih plasti v babilonsko višino Cosmopola. Tako hodim skozi razvojne pasove civilizacije in doživljam mesto mest v vsej njegove intimnosti in v omamnem stopnjevanju njegove veličine.

Morda sem samo še v Rimu občutil v taki pretresljivi nazornosti pomen dejstva, da je mesto najznačilnejša stvaritev civilizacije, kakor doživljam to vsak dan na tavanjih po labirintu pariških ulic. Z njih se vračam do bolečin izmučen, vendar zadovoljnejši od snoba, ki je presedel popoldanske ure pred Café de la Paix. Skušam doumeti vzrok svojega zadovoljstva. Menim, da je to posledica daljšega duhovnega vdihavanja resničnega in čistega Pariza, ki se razprostira onkraj svojih mednarodnih znamenitosti: v nepreglednem, nemirnem in opojnem valovanju vsakdanjega življenja. Je to Pariz stvarnosti in sanj. Razumem, da so se v njem mogli razviti simbolisti ali surrealisti. Resničnost je tu tako svojska, da se moraš prej ali slej zgraditi nad njo svoj nadresnični svet. V manjšem ali drugače ustrojnem mestu bi se ti zdelo to občutje abotno. Da, Pariz ima ugodno podnebje za umetnost.

26. septembra.

V tem mestu ni prostora za tragično življenjsko občutje: njegov dih ga sproti spreminja v heroični življenjski stil. Nazorna podoba Pariza je ogromen vrtinec življenja, ki se razvija na še večji sesedlini preteklosti, na mogočnem diluviju človeških usod. Tu mislimo na besede Gustava Le

Bona, da so v sleherni življenjski dejavnosti udeleženi tudi mrtvi, ki soodločajo pri vsem, kar ustvarjajo živi. Ali, kakor je zapisal Renan: *Tout ce que nous faisons, tout ce qui nous sommes, c'est l'aboutissement d'un travail séculaire.**

Pariz je korenito zgodovinsko mesto, vendar je ta njegova zgodovinska vsebina za razliko od premnogh zgodovinskih mest živa in — kakor bi danes rekli — dinamična. Najsi je na njegovih starih stavbah še toliko patine (Parižan jih čisla prav take, kakršne so, medtem ko bi jih naši snobi hoteli prebeliti in oznažiti!), vendar čutiš, kako naravno se tu preko vsega starega in mrtvega prelivajo valovi večno razgibanega življenja. Mrtvi žive z živimi, zgodovina je tvorni del sodobnosti, ne pa njena razbita lupina. V Italiji sem včasih imel občutek, da je zgodovina zaprta v veličastni, monumentalni molk. V Parizu pa deleži mrtvih rodov še vedno »notirajo na borzi življenjskih vrednot.«

28. septembra.

Francoska *measure in clarté*? Da, koliko pravilnosti in lepote je v čudovito lahkotnih formah gotične mojstrovine Sainte-Chapelle, kjer se arhitektura skoraj spreminja v muziko, ali v masivni harmoniji katedrale Notre-Dame. Kakšna jasnost in uravnovešenost je v neštetih drugih stavbah in vrtovih, ki jih imam pred seboj, če za hip zaprem oči: v plemenitem klasicizmu Versaillesa in njegovih vrtov, v mirni monumentalnosti Louvra, v slikoviti arhitektonski liniji quaijev ob Seini, v noblesnem Jardin du Luxembourg, »tem parku kraljic otožnih« (O. Župančič), v Tuilerijskem parku in v neštetih vedutah po širnem velemestu.

Mera in jasnost sta osnovni, urejajoči lastnosti francoske duševnosti, ki nedvomno dajeta obrazu Pariza značilno potezo. V resnici pa je to mesto preveč mesto, da bi se dalo ujeti v kakršno koli togo formulo in zakonitost. Njegova največja gibalna moč je volja do rasti. Ta se ne zmeni za sestav in simetrijo; njeno načelo je raznoličnost. Vzlic vsej raznoličnosti pa ima to najbolj francosko in obenem najbolj evropsko mesto uglajene poteze, ki pričajo o zrelosti in okusu. *Measure in clarté* imata svoje varuhe v mrtvih, v tradiciji, ki je tu deležnik življenja.

29. septembra.

Na pariških hišah mi posebno ugajajo njihovi številni balkoni. Balkon je bolj kakor okno izraževalec nekega zaupljivejšega odnosa do narave in do človeškega življenja; z njim se v elegantni obliki razbija preočitna zaključenost človekovega gnezdišča. Balkoni dajejo hišam nekaj južnjaškega, a to pomeni vero v sonce in v dober zrak, pa tudi tesnejšo udeležbo na vsem, kar se dogaja na ulici.

Stare hiše se tu odlikujejo po čudnih, kakor ščrbasto zobovje štrlečih strehah, ki se vidijo zlasti v večerni osvetljavi ali v mesečini fantastično lepe. Zdi se, kakor da hoče v tej obliki dobri ljudski čut protestirati zoper načela pravilnosti in reda. Rad gledam mansardna stanovanja in si obujam v duhu prizore iz Charpentierove »Luize«.

4. oktobra.

Vso noč sem užival »la ville lumière«. Predniki nas lahko zavidajo za magično lepoto, s katero umetna luč spreminja poteze mesta in jim daje

* Vse, kar delamo, vse, kar smo, je posledek vekovitega dela.

nadih pravljličnosti. V tej noči sem hotel doživeti dvojje pariških svetov: po montmartrskih zabaviščih z njihovim vonjem razkošja, slasti in gnilobe, z njihovo melanholično veselostjo, ki se zdi podobna cveticam na grobovih, sem ob štirih zjutraj utonil v delovnih množicah v Les Halles centrales. Kako malo povedo tisti izžeti ponočnjaški obrazi in uvela naga polt tam zgoraj nasproti tej robustni moči in delavnosti malega človeka tu spodaj, v svetu, ki mu je Zola pisal svoje velike prozne himne!

Po lahnem dežju, ki je šumel v mračnih ulicah, sem videl nad pariškimi strehami prvi svit jutra. To vstajenje dneva je imelo nadih neke baudelairovske poezije, lepoto njegovih juter, ko se temačni Pariz prebujaz iz nočne megle in »*se frottant les yeux, empoigne ses outils, vieillard laborieux*«. Videl sem vzhajati sonce nad Notre-Dame in mrežasto igro njegovih odsevov v rožnato-zeleni vodi Seine. Tudi pariška jutra še niso zatajila svojih poetov.

5. oktobra.

Pariz je mesto knjigoljubov. Knjige so kakor lepe ženske: vabljive neznanke, ki obetajo slast in neredko prinašajo razočaranje. Tu imaš na pretèk živih in papirnatih zapeljivk, in prav zato, ker je izbira ogromna, hodiš žejen mimo vode. Bukinisti ob Seini so me vabili ves mesec, ki sem ga preživel v Parizu, vendar so me ure pred njihovimi policami, pritrjenimi na kameniti zid ob reki, navdajale z malce melanholičnim občutjem. Medtem ko je veter trgal z vej orumenelo listje in ga vrgel včasih v skladownico orumenelega papirja, sem moral po vsiljivi asociaciji misliti na minljivost vseh slasti, tudi knjigoljubskih. Zakaj pravi bibliofil ima naravo don Juana, ki za vsemi ženami išče eno samo, tisto skrivnostno Neznanko, o kateri sluti, da je ni nikjer drugje razen v njegovem nenasitnem hrepenenju. Tudi knjigoljub išče za knjigami platonovsko idejo knjige, najčistejše shrambe duha in najvernejše podobe večne duhovne lepote. Zaradi te fikcije se knjige ne le kupujejo, marveč tudi pišejo. In vendar — kako hitro gredo knjige na pot svoje pogube! Bukinisti so pogosto predzadnja postaja njihove usode. Vzlic temu ima prav Anatole France, ki meni, da je knjigoljubaska slast vredna toliko kakor sleherna druga naslada: četudi se te naše prijateljice neizprosno razkrope po naši smrti, so nam vendar za življenja nudile lepe trenutke. Pa naj potlej življenje teče dalje, kakor teče Seina mimo pariških bukinistov...

6. oktobra.

Preden zapustim Pariz, sem se hotel še enkrat posloviti od nekaterih slik v Louvru, zlasti pa od razstave Vincenta van Gogha v paviljonu mesta Pariza na Exposition internationale. Podoba je materializirana muzika, barve pojo, kakor vzbujajo zvoki občutje barv, vizije teles in krajin. Razstava van Goghovih del je ena najzanimivejših prireditvev, kar sem jih videl v okviru svetovne razstave. Če pravi Walter Pater, da vse vrste umetnosti streme dospeti v stanje muzike, tedaj se je prav van Gogh s svojimi linijami in barvami primaknil blizu tej muzikalni sintezi umetnostnega stvarjanja. Že dolgo me ni nobena razstava tolikanj pretresla po svoji strastni, nemara malce čudni in zmedeni, vendar pa vzlic vsemu linearnemu in barvnemu eksperimentiranju tako globoko človeški slikar-

* »si mane oči, prijema za svoje orodje, delaven stavec«.

ski govornici, kakor odlikuje slike tega holandskega fantasta. Van Goghovo vzorno urejeno in z dokumenti umetnikovega življenja in mišljenja nazorno podprto razstavo ne zapustiš z občutjem, da je dihnila v tebe večnost; ne, v teh njegovih slikovitih blodnjah in težkih zmagah je zaobsežena čisto zemeljna stvarnost, v njih so sledovi mučnega boja med umetnikom in življenjem, med idejo in snovjo, med oblikujočim načelom in razklano dušo. Zato je ta umetnost tako zelo človeška in v najboljšem smislu sodobna.

7. oktobra.

Ko se poslavljam od neskončnih pariških luči in zvezd, ki se skrivajo v višavi nad tem morjem človeških usod, čutim znova in z vso jasnostjo, da je sleherno doživljanje novega in neznanega samo odkrivanje nečesa, kar je skrito v nas samih. Za svet, ki se nam približuje in odmika, nimamo drugih meril, kakor so naše lastne sposobnosti doživljanja, moč naše dohlednosti, sprejemljivost našega duha in širina našega srca. Če bi bil Parižan ali če bi tu preživel dalje časa, ki marsikaj dobilo drug obraz in pravkar zaključena epizoda življenja bi imela drugačno vsebino in drugačno lepoto. Sedaj se vse to premika iz stvarnosti v sen, iz doživljanja v spomin, in na svetli sledi ostaja nema melanholija minljivosti, kakor deževne luže na sledih voza, ki je izginil v mračni noči.

*Partir, c'est mourir un peu
c'est mourir à ce qu'on aime:
on laisse un peu de soi-même
en toute heure et dans tout lieu.**

(E. Harancourt.)

IZ ROMUNSKÉ LIRIKE

IVAN ROB

MIHAIL EMINESCU

Rojen je bil leta 1850. Osnovno šolo in dva razreda gimnazije je dovršil v Cernauti (Černovice). Njegov nemirni duh mu ni dal, da bi se podvrigel počasnemu razvoju na šolskih klopeh. Pobegnil je z neko igralsko družino in z njo je prepotoval skoraj vso Romunijo. Zaljubljen je bil v neko igralko, ki ji je posvetil tudi nekaj pesmi. Leta 1869. je odšel na Dunaj, kjer je kot izreden slušatelj poslušal razna filozofska predavanja. Ogrevan se je za Kanta in prav posebno za Schopenhauerja, kar se tudi pozna njegovi poeziji.

Bil je urednik dnevnika »Timpul« (Čas) od leta 1877. pa do leta 1883. Radi neurejeno življenja in intenzivnega dela tudi ponoči, je Eminescu zbolel. Zdravil se je najprej v Döblingu pri Dunaju, potem pa v București, kjer je umrl leta 1889., star šele 39 let.

* Odpotovati — to je kakor nekoliko umreti temu, kar ljubiš; v vsakem času in v vsakem kraju pustiš nekoliko samega sebe.

Trije tokovi se prelivajo v pesmih M. Eminescuja. Prvi tok je klasika. Iz nje jemlje primere in v nekaterih pesmih tudi mero. Drugi je Schopenhauerjev pesimizem, ki ga je čutiti v marsikateri njegovi pesnitvi. Tretji tok pa je narodna pesem, ki ji je znal prav posebno prisluhniti.

Eminscu velja za največjega romunskega pesnika.

JESEN JE ZUNAJ

Jesen je zunaj, listje v vetru raja,
na okno kaplje trkajo debele;
prebiraš liste že orumenele
in v duhu prejšnje ti življenje vstaja.

Želiš, da v nič bi ure ti skopnele,
da bi nihče ne motil tega raja,
ker bolje je, ko zunaj piš razsaja,
sanjariti pri ognju dni vesele.

Tako i jaz, zamaknjen v davne čase,
zapreden v bajko vile sem Dochije,
krog mene čudežna meglica rase.

Kar ude krila mi šelest oblije,
korak mehak, da komaj še zazná se
in drobna roka mi oči pokrije.

IN KADAR VEJA VZTREPETA...

In kadar veja vztrepeta
in zašume topoli,
se spomnim nate, ljubica,
topló kot še nikoli.

In kadar zvezde razsvetle
tolmunu globočine,
se moje misli razvedre,
zaspijo bolečine.

In kadar v svitu lune gre
oblakov trop nad mano,
tja k tebi misel vleče me,
tja k tebi neprestano.

KADAR LADIJ STO...

Kadar ladij sto razvije
jadra proti sreči novi,
koliko se jih razbije
med vetrovi, med valovi?

Izmed ptic, ki jih v daljine
ženejo jesenski dnovi,
koliko jih pač pogine
med valovi, med vetrovi?

Naj krepost ti bo vodilo,
naj skele te sle okovi:
s tabo vred bo vse minilo
med vetrovi, med valovi.

Misel, ki ti pesmi giblje,
daj, če moreš, zgrabi, vlovi!
Večno sem in tja se ziblje,
zdaj z valovi, zdaj z vetrovi.

(Konec prihodnjič)

ALOJZIJ GRADNIK: VEČNI STUDENCI

Pesmi. Založba Modra ptica v Ljubljani, 1938. Strani 98.

Najnovejša pesniška zbirka Alojzija Gradnika ni samo pomemben literarni dogodek, temveč tudi dragocena človeška izpoved, ki bo najbrž presenetila celo poznavalce njegove dosedanje lirike.

Zbirka je nova v več ozirih. Po »Svetlih samotah«, lepo uspelem izboru njegovih najboljših pesmi, ki ga je ob pesnikovi petdesetletnici l. 1932, izdala založba Modra ptica, se Gradnik ni Bog vedi kaj oglašal v javnosti, tako da je bilo že videti, kakor bi bil utihnil. Toda medtem je ustvarjal na tihem in nas sedaj presenetil z novo zbirko pesmi, ki so — po pesnikovi lastni izjavi — iz večine nastale v zadnjih treh do štirih letih.

Toda »Večni studenci« niso samo nova knjiga, ki prinaša po večini še neobjavljene in torej neznane pesmi Alojza Gradnika, marveč predstavljajo hkrati tudi novo stopnjo v njegovem razvoju in ustvarjanju. Zlasti v vsebinskem pogledu pomenijo »Večni studenci« resnično prevrednotenje pesnikovega dosedanjega duhovnega sveta. To moram seveda nekoliko pojasniti.

Takoj naj poudarim, da ne gre morda samo za nove motive, ki je z njimi ravno pričujoča zbirka resda zelo bogata, marveč je omenjena sprememba mnogo bistvenejša ter se dotika prav osnov svetovnega naziranja. Doslej smo bili navajeni šteti Gradnika za enega najizrazitejših individualistov v našem slovstvu ter za pesnika prvenstveno nagonskega življenja. In vendarle je bilo že v prvih njegovih zbirkah, posebno pa še v »De profundis« mogoče razločno čutiti, da ga niti čustveni naturalizem niti miselni agnosticizem ne zadovoljujeta, temveč povzročata v njem tragično trenje, iz katerega že ni bilo videti nikakega izhoda več. Toda že nekatere pesmi v »Svetlih samotah« so nam lahko povedale, da bo pesnik naposled vendarle zlomil solipsistični obroč nevere, ponosa in obupa, ki je pretil z uničenjem ne morda toliko pesniku kakor človeku v njem. To sta bila zlasti njegova religiozna cikla »Večna senca« in »Pogovor«.

Z zbirko »Večni studenci« pa se nam je predstavil Gradnik v resnici kot homo novus. Gotovo ni samo slučaj, da je pesnik to knjigo posvetil spominu svoje matere. Kajti »Večni studenci« so zbirka pesmi, ki pričajo o novem rojstvu človeka. Ne vem, zakaj sem se pri branju teh pesmi

domislil Avguštinovih »Izpovedi« in presrešljive zgodbe o solzah njegove matere, ki je sinu izprosila milost odpuščanja, spreobrnjenja in vere. Nekaj podobnega nam pripoveduje Gradnik v svoji pesniški izpovedi in viziji. Tudi zanj je prišel, kakor pravi, »zadnji čas«, a mu je mati »odprla vrata v božji vrt«, njemu, ki je bil »umazan od greha«, a je zdaj »oprán z vodo njenih oči.« Ob podobi mrtve matere, ki bedi v njegovi duši dan in noč, pesnik tudi spozna, kam cesta drži, kod naj hodi in kam ima priti: zdaj so njegovi cilji blizu in niso več skriti v temini.

To je izhodišče in okvir nove Gradnikove poezije, ki se obrača od snovi k duhu, od osebnega jaza k občestvu, od simbolov teme k razodetjem luči, od krvi in strasti k odpovedi in molitvi, od zanikanja k afirmaciji, od nihilizma k veri, od varljivih podob k vrednotam, od Niča k Bogu. Ta poezija je v bistvu religiozna, kar se vidi že iz vnanjih motivov (Božična, Božična noč, Božična pesem, Grešnica in Marija, Kmet govori duhovniku, Kmet govori Bogu), dasi le-ti nikakor niso bistveni. Poglavitno je občutje, ki spaja svet vidnega z nevidnim ter vodi človeka k Bogu ne le, kadar »moli«, marveč tudi takrat, ko živi življenje pristno in v skladu z večnimi zakoni. To je vzrok, da je Gradnik tudi v »Večnih studencih«, ki razglabljuje o zadnjih, metafizičnih vprašanih življenja ter segajo s svojimi pesniškimi podobami če že ne v svet mistike, pa vsekakor v svet spiritualne resničnosti, vendarle docela življenjski, neposreden in tako rekoč kar zemeljski. Prav to, kako je znal združiti naravni element z duhovnim, se mi zdi ena najčudovitejših potez njegovega metafizičnega realizma, kakor bi mogli še najbolje označiti tako njegov novi svetovni nazor kakor tudi pesniški slog. Hkrati pa nam je vse to dokaz, da je njegova religija, ki izžareva tu in tam duha Frančiška Asiškega, samo zanikanje »prahu in blata« ter »nižav in teme«, ne pa morda zanikanje življenja sploh. Nasprotno: zdi se, da je pesnik šele sedaj, ko je — kakor pred njim Kette — izbojeval boj med razumom in jasnovidnostjo vere, med krvjo in duhom, med egoizmom in žrtvijo, da je šele sedaj popolnoma doživel življenjsko radost. Zdaj, ko ni več sam, marveč je doživel bratstvo v sveti daritvi združenega človeštva, ko »moj, tvoj obraz ni več drugemu tuj«, mu je življenje »potovanje k Luči« in celo »veselo romanje k sveti smrti«. Prav te

dve podobi se mi zdita nadvse značilni za sedanje naziranje pesnika, ki je »Na Grintovcu« kakor nekdanj Vodnik »Na Vrščacu« zapel himno Bogu:

V meni tu kot v letih mladih
zopet vera je otroka,
naj me vodi Tvoja roka
po vseh stezah in prepadih.

Ta pesnikov preobrat od individualizma in agnosticizma k občestvu in veri pa se ne kaže le v novi vsebini in tudi ne samo v osebni izpovedi, marveč še drugače. Že v začetku sem bil omenil, da je pesnika na novo duhovno pot klicala predvsem materina podoba. Toda podoba matere-rodnice ga popolnoma organsko prestavi tudi iz »močvirja mest« na rodna tla, v domačo vas, v okolje, kjer se mu zdi taka čista služba življenju edinele možna. Odtod pa objame njegov pogled vso slovensko domovino, »ta bridki obroč od Triglava do Kolpe«. Tako je med novim pesnikovim religioznim doživetjem, ki se v verskih predstavah skozi in skozi naslanja na naše katoliško duhovno izročilo, pa med »Slovensko zemljo« globlja notranja zveza. In tako je po moji sodbi treba razumeti tudi nastanek enega najbolj svojiskih in najmočnejših ciklov Gradnikove poezije, namreč Kmetovih pesmi, ki obsegajo skoraj polovico pričujoče zbirke. V tem me potrjuje tudi naslednja kitica iz »Večerne sence« (Svetle samote, 145):

»Verujem!« ne moj glas, kri moja vpije,
kri davnih mater, ki jo še taji
zastonj nevera naših kratkih dni,
zastonj trup sikajo v njo dvomov zmiye.

Sicer pa je ta kmet, ki »govori« domači grudi, nevesti, detetu v zibelci, materi, zemlji, plugu, hlapcu, drevesu, sodniku, učnjaku, duhovniku, menihu, kiparju, pokojni ženi, svojemu krogu, mastilcem, Bogu in slednjič sebi, objektivni ali bolj epski le na videz; v resnici je nosilec pesnikovih doživetij, ki se po spoznanju, občutju, podobi in izrazu pač odlikajo preprosti kmečki psihologiji. V teh pesmih, ki odkrivajo podobo življenja v širokem krogu pojavov od rojstva do smrti, a bolj po njihovem notranjem smislu kakor po javnem videzu, je toliko miselne in čustvene globine ter hkrati toliko biserovalne pesniške lepote, da jih moramo šteti med največje mojstrovine slovenskega pesništva. Da pa je moja razlaga tega cikla kot organskega dela celotne knjige v smi-

slu pesnikove osebne izpovedi pravilna, za to so mi potrdilo njegove lastne besede o poslanstvu poezije: »Poslanstvo poezije kakor sploh vsake druge umetnosti vidim v tem, da vedno in na novo razodeva človeku, kar je v človeku večno, kar ga loči od materialnih nujnosti njegovega življenja in ga spaja s sočlovekom, z naravo, z živalmi, z oblaki, z zvezdami, z vesoljstvom in z Bogom. In tudi v tem, da pove vsemu učenjaštvu: da je nekje konec za vsa polžja tipala, da je brezno, ki ga človek ne more izmeriti z logaritmi, ne s teleskopom, ne preplezati, ne preleteti in da sta samo vera in umetnost tista, ki moreta utešiti njegovo zdvojeno vprašanje: »Od kod, kam in zakaj?« (Jutro, 16. IV. 1938).

Poleg prej omenjenih psiholoških vzrokov, ki so pripeljala pesnika nazaj k zemlji in njenemu izročilu, mu je bila podoba kmeta in njegovega življenja tudi sociološko najprikladnejša za izpoved tega doživetja. Kajti kmet je zaradi svoje povezanosti z zemljo in zaradi svoje primitivne kulture mnogo bliže tem iracionalnim resnicam življenja kakor civilizirani meščanski racionalist.

Pa tudi kar zadeva obliko pričujočih pesmi, moramo ugotoviti deloma spremembe. Predvsem opazimo, da je oblika soneta vedno redkejša. Nasprotno pa vidimo, da se pesnik zmerom bolj naslanja na slog narodne pesmi, ki so mu tudi sicer izhodišče pesniškega ustvarjanja (Božična pesem, Grešnica in Marija). Kljub nekaterim trdotam, ki so za Gradnika značilne in ki jih najdemo tudi v tej zbirki, ter kljub sekanju verzov, ki ga poznamo že iz njegove prve zbirke (Pisma), pa moramo vendarle ugotoviti neko nenavadno lahkotnost in ritmičnost, ki prihata, da je jezik pesniku vendarle ubogljivo sredstvo in da ga ima popolnoma v oblasti. Posebna odlika teh pesmi je lepota posameznih podob in primer, prav tako pa tudi zanos, s katerim pesnik kot klicar spodbuja sebe in druge, vendar ne kot didaktičen pesnik, marveč na način, ki tu in tam spominja na obredne pesmi (kolode!) in himne.

Lepa knjiga ima tudi nekaj reprodukcij originalnih lesorezov, ki jih je izdelal Božidar Jakac. Name sta napravila najmočnejši vtis prvi, ki pojasnjuje besedilo »Večnih studencev«, zlasti pa zadnji, ki predstavlja pogreb in je mišljen kot ilustracija pesmi »Vstajenje«.

France Vodnik.

V Založbi MODRA PTICA je izšla kot izredna publikacija nova pesniška zbirka enega od naših največjih in najmočnejših pesnikov

Alojza Gradnika

VEČNI STUDENCI

Z originalnimi lesorezi Božidarja Jakca

Ta najnovejša pesniška zbirka, v katero je zbral pesnik *Svetlih samot* svoje pesmi iz zadnjih let, ki doslej še niso izšle v nobeni knjižni izdaji in katerih večji del sploh še ni bil objavljen, predstavlja nov mejnik v stvariteljskem delu tega izrednega poznavalca človeških globin in mojstra slovenske besede. * Podajamo kratek pregled vsebine te izredno bogate knjige, ki pomeni nedvomno izreden dogodek v našem kulturnem življenju.

Knjiga je posvečena spominu pesnikove matere, ki ji je avtor posvetil tudi nekaj izmed najlepših pesmi v zbirki. * Uvodna pesem v zbirki so *Večni studenci*, kjer se je pesnik z nove strani dotaknil svoje in poti človeka sploh, ki gre skozi življenje, dokler se »kazalec uri« ne ustavi. * Krasne so *Božične pesmi*, med katerimi zavzema posebno mesto legenda o Mariji. * Skozi pesnikovo srce nam govori *Stara ura*; *Poslednji gost*, ki še mora priti, je nov pesnikov motiv o smrti; izredno pretresljiva je *Pesnikova smrt*. * Svojevrstna je *Villonova balada*. * Ves Gradnik je spet v bolešno lepem *Pogovoru* o poslednjem smislu in poslednjih stvareh ljubezni. V tajne globine človeškega bitja nas povede *Fontana in vodni curek*. Svojevrstni so Gradnikovi nagrobni napisi. * Potem še: *Slovenska zemlja*, *Triglav*, *Trubar*, *Kraška pomlad*, same kot z dletom izklesane pesnitve * V povsem nove sfere nas povedeta: *Na Grintovcu in Smučarjeva jutranja molitev*. * Čudovito lepa v svoji preprostosti je spet legenda *Grešnica in Marija* po češki narodni pesmi. * Med najmočnejšimi v zbirki je gotovo *Noč vseh svetih v Brdih*. * Povsem novi motivi, čudoviti v svoji klenosti, izbrušeni in teži so pesmi o *Kmetu*, ki govori: *domači grudi*, *nevesti*, *detetu v zibelki*, *sinu*, *materi*, *zemlji*, *plugu*, *hlapcu*, *drevesu*, *sodniku*, *duhovniku*, *učenjaku*, *menihu*, *kiparju*, *pokojni ženi*, *svojemu krogu*, *mastilcem*, *bogu*, *sebi* in končno: *Kmet molči*. Zaključna pesem tega cikla je *Vstajenje*, večno obnavljanje in rast novega življenja iz smrti. * Pesnik Alojz Gradnik je z *Večnimi studenci* načel povsem nova, presenetljiva področja in se nam pokazal v njih v novi dovršenosti in globini.

100 izvodov knjige je Založba Modra ptica izdala kot bibliofilsko izdajo z zaporedno tekočimi številkami in avtorjevim podpisom v razkošni usnjeni vezavi.

Cena knjigi:

za naše naročnike: v platno vez. din 48.—, v usnje vez. (numerirana) din 96.—,
za nenaročnike: v platno vez. din 60.—, v usnje vez. (numerirana) din 120.—.

Vsak izmed 100 usnjenih izvodov bibliofilske izdaje ima svojo zaporedno številko (je numeriran) in lastnoročni podpis pesnika ALOJZA GRADNIKA.

Naročilnice so priložene reviji! Naročniki dobe knjigo lahko tudi na manjše mesečne obroke!

ČITATELJI, KI NISO NAROČNIKI NA NAŠE REDNE PUBLIKACIJE,

se lahko še naročijo na
POLJUDNO ASTRONOMSKO KNJIGO

Tajne vsemirja

KI JO JE SPISAL SLAVNI ZVEZDOSLOVEC

James Jeans

To izredno globoko delo je že izšlo v naši založbi kot druga redna knjiga; tistim čitateljem, ki niso naročniki na naše redne publikacije, nudimo to znamenito delo po zelo ugodnih pogojih. Plačajo jo lahko tudi v mesečnih obrokih.

CENA KNJIGI: Kdor je naročen na naše redne publikacije, je prejel to izredno bogato delo kot drugo letošnjo knjigo.

Za nenaročnike naših rednih publikacij pa knjiga velja:

v platno vezana . . . . . din 140'—
v polusnje vezana . . . . . „ 160'—

Tiste naročnike, ki so nam že pred letom dni ali še preje poslali svoje letnike revije Modre ptice v vezavo in izjavili, da jih pridejo sami iskat, opozarjamo, da jih naj dvignejo najkasneje v teku pol leta, to je do 1. avgusta t. l. Po tem roku založba ne bo več odgovarjala za te letnike.

OGLEJTE SI NAGRADE ZA PRIDOBIVANJE NOVIH NAROČNIKOV!

Posljite revijo Modro ptico v vezavo. — Vezava enega letnika stane din 30'—. Vežemo tudi prejšnje letnike.

Ne pozabite! da je **Wellsova monumentalna** **„Svetovna zgodovina“**

neizčrpna zakladnica znanja, kažipot v pravire človeškega kulturnega, socialnega in političnega udejstovanja ter veličastna slika življenja na našem planetu od njegovih prvih utripov pa do danes.

Delo stane:

Za naše naročnike: v platno vezano . . . . . din 450'—
v polusnje vezano . . . . . „ 510'—
Za nenaročnike: v platno vezano . . . . . „ 510'—
v polusnje vezano . . . . . „ 560'—

NAROČITE JO LAHKO NA OBROKE PO DIN 45 ozir. 51 MESEČNO

NOVE NAGRADE ZA PRIDOBIVANJE NAROČNIKOV

Za božič smo razpisali izredno velike nagrade za pridobivanje novih naročnikov. Ta nagradna akcija je s 1. februarjem sicer zaključena, toda založba Modra ptica se je odločila, da razpiše novo nagradno akcijo, ki bo po svoji bogatosti le malo zaostajala za božično. Tako nudimo tudi tistim naročnikom, ki se iz kakršnih koli razlogov niso mogli udeležiti božičnega tekmovanja, priliko, da si lahko pridobe tudi še sedaj lepih knjižnih nagrad. Nagrade so sledeče:

Kdor pridobi enega novega naročnika, si lahko izbere eno izmed sledečih knjig:

KNUT HAMSUN

BLAGOSLOV ZEMLJE

Roman. V mehko vezan.

WALTER SCOTT

IVANHOE

Roman. V mehko vezan.

EMIL LUDWIG

NAPOLEON

Biografski roman. V mehko vezan.

FULOP MILLER

SVETI SATAN

Biografija. V mehko vezana.

LYTTON STRACHEY

KRALJICA VIKTORIJA

Biografija. V mehko vezana.

VLADIMIR BARTOL

AL ARAF

Zbirka novel. V mehko vezana.

MADELON LULOFS

GUMIJEVE PLANTAŽE

Roman s Sumatre. V mehko vezan.

PEARL S. BUCK

DOBRA ZEMLJA

Roman o Kitajski. V mehko vezan.

THAMES WILLIAMSON

ZEMLJA MI JE POVEDALA

Eskimski roman. V mehko vezan.

JACK LONDON

MARTIN EDEN

Roman. V mehko vezan.

KNUT HAMSUN

POTEPUHI

Roman. V mehko vezan.

PROSPER MÉRIMÉE

SENTJERNEJSKA NOČ

Roman. V mehko vezan.

JACK LONDON

DOLINA MESECA

Roman. V mehko vezan.

SIGRID UNSET

JENNY

Roman. V mehko vezan.

V. BLASCO IBANES

KRVAVE ARENE

Roman. V mehko vezan.

SINCLAIR LEWIS

ARROWSMITH

Roman. V mehko vezan.

HEINRICH MANN

VELIKA STVAR

Roman. V mehko vezan.

MAKSIM GORKIJ

TRIJE LJUDJE

Roman. V mehko vezan.

D. H. LAWRENCE

SINOVI IN LJUBIMCI

Roman. V mehko vezan.

IVAN A. GONČAROV

OBLOMOV

Roman. V mehko vezan.

OTTO WEININGER

SPOL IN ZNAČAJ

Roman. V mehko vezan.

IVAN S. TURGENJEV

POMLADNE VODE OČETJE IN SINOVI

Dva romana. V mehko vezana.

*Reviji so priložene položnice. Cenj. naročnike prosimo,
da poravnajo naročnino za maj. Kdor je z naročnino
v zaostanku, naj nam nakaže tudi že zapadle obroke.*

JOHN GALSWORTHY

SAGA O FORSYTH

Trije romani. Za vsakega novega naročnika pošljemo en roman v mehko vezano.

H. R. BERNDORFF

VOHUNI*

Biografije. V platno vezano.

ANDRÉ MAUROIS

OBDOBJA V LJUBEZNI

Roman. V mehko vezan.

ALOJZIJ GRADNIK

SVETLE SAMOTE*

Izbor pesmi. V platno vezane.

JIRY WOLKER

PRAVLJICE*

V platno vezane.

P. RIPSON

MARSOVE SKRIVNOSTI*

Roman. V platno vezan.

F. M. DOSTOJEVSKIJ

IDIJOT*

Roman v štirih delih v platno vezano. — (Za vsakega naročnika pošljemo dva dela).

ANATOL FRANCE

**KUHINJA PRI KRALJICI
GOSJI NOŽICI***

V platno vezano.

AL JENNINGS

PESNIK IN BANDIT*

Roman. V platno vezan.

JANKO LAVRIN

**DOSTOJEVSKI,
NIETZSCHE, TOLSTOJ**

Tri študije. V mehko vezane.

L. N. TOLSTOJ

IZPOVED*

V platno vezano.

IVAN CANKAR

GREŠNIK LENART

V mehko vezano. (V platno in polusnje vezane te knjige ni na razpolago).

CLARA VIEBIG

BABJA VAS*

Roman. V platno vezano.

OPOMBA: Kdor si je pridobil pravico do knjige v mehko oz. v platno vezano, pa bi rad imel knjigo v platno oz. v polusnje vezano, jo lahko dobi, če doplača za platneno vezavo din 20.— za polusnje pa din 35.—

Kdor pridobi *dva* nova naročnika, si lahko izbere *dve* izmed gori naštetih knjig ali pa eno *v polusnje* vezano. Knjige, ki so označene z zvezdico, niso na razpolago v polusnje vezane.

Kdor pridobi *tri* naročnike, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *tri v platno* vezane ali *dve v polusnje* vezani.

Kdor pridobi *štiri* nove naročnike, si izbere izmed gori navedenih knjig *štiri v platno* vezane ali *tri v polusnje* vezane.

Kdor pridobi *pet* novih naročnikov, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *šest v* platno vezanih ali *štiri v polusnje* vezane.

Kdor pridobi *šest* novih naročnikov, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *osem v* platno vezanih ali pa *šest v polusnje* vezanih.

Kdor pridobi *sedem* novih naročnikov, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *devet v* platno vezanih ali pa *sedem v polusnje* vezanih.

Kdor pridobi *osem* naročnikov, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *deset v* platno vezanih ali pa *osem v polusnje* vezanih.

Kdor pridobi *devet* naročnikov, prejme lahko izmed gori navedenih knjig *dvanaest v* platno vezanih ali pa *devet v polusnje* vezanih.

Kdor pa pridobi *deset* naročnikov, mu pošljemo za nagrado v platno vezano, čez 1700 strani obsegajoče in bogato ilustrirano veledelo angleškega pisatelja H. G. Wellsa »SVETOVNA »ZGODOVINA«, katere tretji (zadnji) del je izšel za božič v slovenskem prevodu. Kdor pa to delo že ima, si lahko izbere za *deset* naročnikov trinajst izmed gori navedenih *v platno* vezanih knjig ali *deset v polusnje* vezanih.

Te nagrade bomo začeli razpošiljati s 1. majem. Naročilnice za pridobivanje novih naročnikov so priložene reviji.

● Pozor! Naknadno še dve nagradi!

Kdor pridobi enega naročnika, si lahko izbere za nagrado izredno zanimivi roman češkega pisatelja EMILA VACHEKA:

„Kri ne kliče po maščevanju“

Kdor pridobi dva naročnika si pa lahko izbere za nagrado globoko zasnovano knjigo KARLA ČAPKA:

„Pogovori s T. G. Masarykom“

Obe knjigi sta lepo izdani in vezani v platno. Vsaka obsega nad 300 strani. Dve res zanimivi in literarno pomembni knjigi.

**Salda-konte, štrance, journalne,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.**

nudi po izredno ugodnih cenah

***Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne***

***v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje***

H R A N I L N I C A D R A V S K E B A N O V I N E

CELJE — LJUBLJANA — MARIBOR
EKSPOZITURA: KOČEVJE

Obrestuje vloge na hranilne
knjižice in v tekočem računu

DO 5%

Daje menična, lombardna in hipo-
tekarna posojila; kupuje, posojuje
in prodaja vrednostne papirje;
vrši vse posle denarnih zavodov

Za vse obveznosti jamči dravska
banovina z vsem svojim premože-
njem in z vso svojo davčno močjo

Klišeeje

vseh
vrst
po
fotogra-
fijah
in
risbah
izvršuje

Klišarna St. Deu

Ljubljana, Dalmatinova ul. 13

Tiskarna Merkur

LJUBLJANA, GREGORČIČEVA UL. 23

SE PRIPOROČA ZA CENJ. NAROČILA, KI JIH BO IZVRŠILÁ HITRO,
LIČNO IN PO ZMERNI CENI / TISKA KNJIGE, BROŠURE, ČASOPISE,
REVIJE, KUVERTE, MEMORANDE, RAČUNE, LETAKE, LEPAKE,
POSETNE KARTE, LETNA POROČILA, VSTOPNICE, VABILA ITD.
VSE TISKOVINE TISKA V ENI ALI VEČ BARVAH

V LASTNI ZALOŽBI IZDAJA: »SLUŽBENI LIST KRALJEVSKE BANSKE
UPRAVE DRAVSKE BANOVINE« IN »ZBIRKO ZAKONOV IN UREDB«,
KATERE SEZNAM VAM NA ŽELJO DOPOŠLJE

TELEFON 25-52